(1)
11 apr. 19

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK

Vrije-tijdsbesteding in Nederland

Winter 1955/'56

Deel 1

Methodologische inleiding

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N. V.
ZEIST, 1957

(1)

3
E
57

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK

Vrije-tijdsbesteding in Nederland

Winter 1955/'56

Deel 1

Methodologische inleiding

CENTRAAL BUREAU VOOR DE STATISTIEK
BIBLIOTHEEK

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N. V.
ZEIST, 1957

AUTEURSRECHT VOORBEHOUDEN

Het herdrukken van de inhoud van deze publikatie is niet toegestaan, noch geheel, noch gedeeltelijk, noch in de oorspronkelijke, noch in bewerkte vorm, tenzij met schriftelijke machtiging van de Directeur van het Centraal Bureau voor de Statistiek.

Het gebruiken van de inhoud van deze publikatie als toelichting of bewijsvoering in een artikel, een boekbespreking of een boek is toegestaan, mits de bron duidelijk en nauwkeurig wordt vermeld.

Verkrijgbaar bij Uitgeversmaatschappij W. de Haan N.V., Zinzendorflaan 3, Zeist (postrekening no. 57071) en de boekhandel. Prijs *f* 3,-.

Bestelnummer: G 7/1955/'56-1.

VOORBERICHT

Deze publikatie is o.m. ontstaan uit een opdracht van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen een onderzoek in te stellen naar de culturele en sociale betekenis der huidige vrije-tijdsbesteding. Zij is een vervolg op een eerste studie uit 1954 inzake radio en vrije-tijdsbesteding en tegelijkertijd een voorloper voor een aantal in 1957 te verschijnen gespecialiseerde studies over avond- en weekendbesteding, bioscoopbezoek, leesgewoonten, verenigingsleven, enz. Als eerste in deze serie geeft zij een overzicht over doelstelling en methode van het onderzoek.

De Nederlandse Stichting voor Statistiek, welke de gegevens verzamelde (de verwerking ervan geschiedde door mijn Bureau), ben ik zeer erkentelijk voor de in tal van gevallen gegeven adviezen.

Niet in de laatste plaats gaat mijn dank uit naar de vele geënquêteerden, die bereid waren de uitgebreide vragenlijst te beantwoorden.

Het onderzoek is onder leiding van de heer Drs. J. de Bruyn, Hoofd van de afdeling Culturele statistiek, uitgevoerd door de heer Drs.P.Thoenes, die ook de tekst van dit deel geschreven heeft.

De Directeur-Generaal
van de Statistiek,

(Prof.Dr.Ph.J.IDENBURG)

's-Gravenhage, maart 1957.

I N H O U D

Blz.

VOORBERICHT 3

HOOFDSTUK I. DOELSTELLING 5
A. De wenselijkheid van onderzoek 5
B. De wenselijkheid van vrije-tijdsbesteding 6
C. Zinvolle vrije-tijdsbesteding 8
D. Verwezenlijking van de doelstelling 9

HOOFDSTUK II. METHODE 10
A. Gekozen benaderingsmethoden 10
B. Vormgeving 12
C. Vrije interviews 16

BIJLAGEN:
I. De gebruikte vragenlijst 21
II. Gekozen indelingen 27
III. De codering der tijdsbudgetgegevens 30
IV. Betrouwbaarheid der uitkomsten 32
V. Interpretatie van de cijfers van het tijdsbudget 33

HOOFDSTUK I. DOELSTELLING

A centipede was happy quite,
until the toad, for fun,
inquired which leg comes for which,
which worked her mind to such a pitch,
she lay bewildered in the ditch,
considering how to run.

A. DE WENSELIJKHEID VAN HET ONDERZOEK

Het is een interessante vraag, welk oordeel onze achterkleinkinderen zullen hebben over de onderzoekdrift, die onze generatie bezielt ten opzichte van haar eigen gedragingen.

In nog geen veertig jaar is een vloed van studies over ons losgebroken op de meest uiteenlopende gebieden, alle analyserende het hoe en waarom van het menselijk gedrag ten opzichte van bepaalde taken, partners, vraagstukken en wensen.

Sinds de werklozen van Marienthal (1928 1)) in al hun doen en laten werden bespied, volgden de fabrieksarbeiders (Hawthorne experiment 2), etc.), het leger (the American soldier 3), etc.), de politieke partij (Lasswell 4), etc.), de jeugd, de vrouwen en de ouden van dagen.

En zo het al geen groepen waren, dan zijn het levensgebieden: het bedrijf, het gezinsleven, het huwelijk, de opvoeding of de huisvesting. Welke diepere gevoelens van onzekerheid peet gestaan hebben bij de genesis van deze reeks indringende analyses van het eigen groepsleven is voor de tijdgenoot moeilijk te beoordelen.

Voor hem ligt het voor de hand te menen, dat een samenleving die snel verandert, snel onbekend is en dat deze onkunde niet acceptabel is in een maatschappij, die meer en meer vanuit centraal bepaalde gezichtspunten geordend wordt. Uitgebreid praktisch onderzoek is dan, waar verandering evident en ordening onontkoombaar is, een eerste vereiste.

Deze roep om inzicht en planmatige ordening is ons op het terrein van het beroepsleven, de huisvesting, het leger en het onderwijs (zij het in de vorm van deelplanmatigheden) welhaast tot dagelijks voedsel geworden.

Dat het daarmee verbonden onderzoek zich ook is gaan uitstrekken tot het huwelijk, het gezin en de opvoeding, is waarschijnlijk, bezien in het licht van de interdependenties in onze complexe samenleving, evenzeer onvermijdelijk.

En met enige weemoed vraagt men zich af of er nu nog gebieden overblijven waar de mens, onbekommerd door de vraag of hij onder of boven het gemiddelde is, met of tegen de Trend marcheert en ongeacht in welk deciel van de normaalcurve hij zich bevindt, rustig en onbekommerd zijn gang kan gaan.

Uit de titel van dit onderzoek is reeds duidelijk dat de lezer vergeefs zou hopen, dat althans de vrije-tijdsbesteding "vrij" gebleven zou zijn. En dit onderzoek is niet eens het eerste, dat de vrije-tijdsbesteding centraal stelt, in de hoop juist hier een aantal antwoorden te vinden op vragen die in andere levensgebieden zijn gesteld. Als in 1928 de Lynds hun beroemd geworden onderzoek verrichtten naar het leven in een middelgrote Amerikaanse stad 5), dan herkennen zij in het vrije-tijdsbestedingspatroon reeds een aantal eigenaardigheden, die ze slechts kunnen verklaren als noodzakelijke compensaties voor bepaalde tekortkomingen en moeilijkheden in de beroeps- en gezinssector. Hierdoor is de recreatie dus niet "vrij" meer.

Zij is in haar structuur mede verklarend voor en kan nog slechts verklaard worden in verband met de ontwikkeling van de samenleving in haar geheel.

Wat bij de Lynds nog slechts een nevenmotief is, staat dan ook bij de latere standaardwerken op dit gebied (bijv. "English life and leisure" 6)), al weer veel centraler. Met dit inzicht groeide het aantal onderzoekingen in de recreatiesector op dezelfde overstelpende wijze als op alle andere terreinen. Helaas echter blijkt bij bestudering de aldus ontstane verzameling zeer ongelijk van waarde. Algemene lering is er, door de grote variatie in opzet weinig uit te trekken. Speciale situatietekeningen daarentegen lenen zich weer slechts voor vergelijking met toestanden in andere streken en tijden. In lang niet alle gevallen betreft het hier echter dergelijke allround onderzoekingen met een afgeronde expliciet gestelde problematiek, aanknopend bij het overige maatschappelijk gebeuren. Want nog een tweede ontwikkeling blijkt zeer stimulerend te hebben

---

1) M. Lazarsfeld-Jahoda und Hans Zeisl. Die Arbeitslosen von Marienthal. Leipzig, 1933.
2) F.J.Roethlisberger and W.J.Dickinson. Management and the worker. Cambridge, Mass. 1950.
3) S.A.Stouffer, a.o. The American soldier. Princeton, N.Y. 1949.
4) H.D.Lasswell and D.Lerner. The policy sciences. Stanford, 1951.
5) R.S. and H.M. Lynd. Middletown, A study in American culture. New York, 1929.
6) B. Seebohm Rowntree and G.R. Lavers. English life and leisure. London, 1952.

gewerkt op het entameren van vrije-tijdsbestedingsonderzoek.

Moge in het woord vrije-tijdsbesteding al een reminiscentie zijn bewaard aan de keuze-vrijheid van de consument, naast deze zijn een aantal producenten van vrije-tijds-vulling ontstaan, voor wie de vrijheidsidee vrijwel illusoir is en die in een zwaar beladen taken- en competitieprogramma elke vorm van zakelijke marktanalyse van hun beroepssituatie maar al te zeer zouden appreciëren.

Het aanbod van vrije-tijds-vulling betreft nl. langzamerhand een sector, waarin jaarlijks enorme sommen worden omgezet, zij het in de sfeer der commerciële, zij het in de sfeer der gesubsidieerde recreatie, een gebied,waarin duizenden hun brood en hun roeping vinden.

Het is niet in de laatste plaats vanuit deze kringen dat de vraag rijst naar de te verwachten ontwikkelingen op het gebied der vrije-tijdsbesteding, een vraag die op haar beurt niet te beantwoorden is, zonder in te gaan op het complexe totaal der maatschappelijke verhoudingen zoals reeds hierboven aangeduid.

B. DE WENSELIJKHEID VAN VRIJE-TIJDSBESTEDING

Er bestaat een zo langzamerhand populair geworden opvatting over de indeling van het dagelijks leven in de vier sferen: wonen,werken,ontspanning, verkeer. Zij stamt oorspronkelijk uit de Engels-Amerikaanse stedebouwkundige studies, waarbij men bij het ontwerpen van nieuwe stadswijken zich meer en meer bewust werd, dat de bestaande vormgeving dikwijls niet aan alle vier sferen recht deed wedervaren. Daar voor het eerst werd de recreatiesector als volwaardige partner naast de andere erkend. Bovendien werd er, zij het wellicht niet altijd bewust, mede tot uitdrukking gebracht dat zeker in het moderne grotestadsleven, waar deze denkwijze op afgestemd was, sprake was van een steeds dieper snijdende segmentatie; van het inderdaad ontstaan van (het verkeer daargelaten) drie gescheiden sferen, elk met een eigen behuizing, eigen stijl en eigen groepsvorming. De vrije tijd is hierbij niet meer een intermetterend optredend fenomeen, dat beroep en gezinsleven begeleidt, maar een zelfstandige, apart te hanteren grootheid. Ze is dit dan niet alleen denktechnisch maar ook feitelijk.

Men zou het recreatievraagstuk geen recht doen wedervaren indien men zou menen, dat het als zodanig alléén ontstaan was ten gevolge van gestegen welvaart, vergroting van het beschikbare vrije-tijdsreservoir, verantwoorde stedebouwkundige vormgeving en rijkelijk aanbod van betaalbaar amusement.

Al deze factoren bewegen zich toch in het vlak van voorwaarden en geschapen mogelijkheden,eventueel van dat der stimulansen (en zijn als zodanig zeker een nadere bestudering waard).

Zij is echter evenzeer uitdrukking van een erachter liggende behoefte, welks herkenning slechts mogelijk is bij een veel diepgaander analyse van de samenleving.

Als inleiding hiertoe moge een, vooralsnog zeker niet diepgaande, beschouwing van taalkundige aard dienen.

Men spreekt in Nederland over vrije tijd en over vrije-tijdsbesteding, vaak ook over recreatie en ontspanning. Franse, Engelse en Amerikaanse studies spreken over loisir of leisure, afkomstig van het Latijnse licere = vrij staan, geoorloofd zijn en van recreation. Het Duitse Musze daarentegen duidt veeleer in de richting van het niets doen. Daarnaast gebruikt men echter ook de termen Freizeit en Freizeitgestaltung.

De bedoeling van deze opsomming is niet zozeer om een volkenpsychologische vergelijking te entameren, alswel om enkele algemene eventueel enkele gemeenzame trekken op te sporen.

Het begrip recreatie en recreation duidt op een zich heroriënteren, zich opnieuw vaardig maken en is dus sterk complementair gedacht. Het is een herschepping na iets en tot iets. Het vermoeden ligt voor de hand dat de beroepsuitoefening hierbij het complementaire begrip is, alhoewel ook gedacht kan worden aan een concentratie op bepaalde persoonlijke waarden, los van welk prestatiebegrip ook.

"Musze" daarentegen doet veel minder aan een bepaalde heroriëntatie denken, maar is meer verwant aan het tekenende Nederlandse begrip ledigheid. Hier wordt beklemtoond het niet-actief zijn, het tot rust komen. Belangrijker en veelvuldiger gebruikt zijn de begrippen rondom "licere" (leisure, loisir, vrije tijd, Freizeit), ofschoon niet onderling identiek, beklemtonen zij toch alle de idee van een "vrij zijn tot". Hierin zijn twee punten essentieel.

1) Men verwacht wel degelijk een handelen,een betrokken zijn op, een zich richten op,kortom een zekere ontplooiing.
2) In deze activiteit hoeft men echter niet van buitenuit te zijn gebonden. Men kan een persoonlijke keuze doen.

Zuiver deductief ligt het nu voor de hand de volgende conclusie te trekken: de enorm gegroeide aandacht, persoonlijk en groepsgewijs, praktisch en theoretisch, voor vrije-tijdsbesteding kan samenhangen met een gegroeide behoefte om de gelegenheid te scheppen, zich in vrijheid te ontplooien.

Toetst men deze veronderstelling nu aan de bestaande literatuur over vrije-tijdsbesteding, dan is dit verband inderdaad enigermate aantoonbaar, maar zeker niet altijd sprekend. Veel onderzoekingen, met name de Nederlandse, zijn te descriptief om zich met achtergronden bezig te houden. De meer theoretische zijn te deductief en te ethisch gepredisponeerd dan dat men er veel meer aan zou kunnen ontlenen dan het gemeenschappelijk voorkomen van het voornoemde denkbeeld. Vanuit twee andere hoeken,echter, ondervindt deze taalkundige analyse onverwacht ondersteuning.

1. De studies betreffende de hedendaagse arbeidsverhoudingen

Het moderne arbeidsproces wordt in vrijwel alle beroepssectoren gekenmerkt door een voortschrijdende arbeidsdeling. Onmiddellijk hiermee samenhangend is de vraag hoe een zekere persoonlijke bevrediging in de arbeid kan worden gehandhaafd 1). In vrijwel alle diepergaande studies en met name in het werk van Kuijlaars, wordt beklemtoond dat het plezier in het werk bij uitgesproken monotone deelarbeid wordt vervangen door een plezier in het loon.

De ontplooiingsmogelijkheden van bepaalde beroepsbeoefenaren komen zodoende in hun functie slechts weinig tot hun recht.

Is dit een nieuw probleem? Geestdodende arbeid is er tenslotte altijd geweest. Waarom wordt zij juist nú als zo problematisch ervaren?

Hierbij dient niet alleen in het oog te worden gehouden dat zij zich mogelijkerwijs tot grotere groepen dan vroeger uitstrekt. Ten minste zo belangrijk is, dat steeds grotere groepen in betere omstandigheden komen te leven, beter onderwijs ontvangen, via moderne massa-media allerlei nieuwe levensgebieden leren kennen en op deze wijze geprepareerd worden voor een recreatieniveau, dat anders dan vroeger, verhoudingsgewijs hoger ligt dan de nog steeds monotone deelarbeid. Mogelijkerwijze is het deze groeiende afstand tussen vormings- en beroepsniveau, die hier via het individuele vlak tot het ontstaan van een maatschappelijk probleem heeft geleid.

Het centrum van de aandacht verschuift dan immers wat de persoonlijkheidsvorming betreft naar andere sectoren buiten het beroep. Het ligt voor de hand dat juist in de "vrije" sector der recreatie de gevolgen hiervan merkbaar moeten zijn.

Zolang in het arbeidsproces zelf geen principiële veranderingen optreden, is het dus een eerste vereiste te zien wat de consekwenties der moderne produktiemethoden zijn voor de vrije-tijdsbesteding der erbij betrokken beroepsbeoefenaren. Hieromtrent zijn twee hypothesen mogelijk:

a. De ontplooiingsbehoefte die in het beroep geen bevrediging vindt, wordt geplaatst in de recreatiesector. Dit zou moeten leiden tot een zeer levendig genuanceerd en naar verhouding op hoog peil staand recreatieniveau.

b. Het gemis aan ontplooiingsmogelijkheid in het beroep heeft een zo fnuikende invloed op de persoonlijkheidsontwikkeling, dat het resultaat op vrije-tijdsbestedingsgebied negatief is. Na de geestdodende werkdagen is er dan in de avonden nog slechts plaats voor escapisme en oppervlakkig vermaak.

Beide hypothesen zijn verdedigd en met voorbeelden gestaafd. Vrijwel het gehele betoog hangt dan af van de keuze der voorbeelden, waarbij vaak psychologische verschillen tussen de, in de voorbeelden voorkomende personen, doorslaggevend kunnen zijn. Dit onderzoek doet een eerste poging deze toevalligheid te vermijden en een betrouwbare grondschets te geven van de aard van het werk en de recreatie van bepaalde beroepsgroepen.

2. De studies betreffende de huidige gezinssituatie

De veelbesproken reductie in de functies van het moderne gezin heeft vooral consekwenties gehad voor de positie van de huisvrouw 2). Nu het huishouden in steeds sterkere mate drijft op reeds elders geheel gebruiksklaar vervaardigde goederen (textiel, levensmiddelen), de medische zorg door apotheek, drogist en huisarts verregaand is overgenomen, het onderwijs steeds vroeger begint en later ophoudt en meer en meer zich tot opvoeding begint uit te breiden, ziet de huisvrouw haar traditionele rijk kleiner worden 3). Dat wil dus zeggen, dat indien zij persoonlijk geen nieuwe elementen in de gezinssfeer weet te introduceren, voor een aantal huisvrouwen een vermindering van ontplooiingsmogelijkheden binnen de huisvrouwelijke functie plaatsvindt.

Sommigen, mits persoonlijk daarop gespitst en door omgeving en opleiding gestimuleerd, zullen inderdaad nieuwe wegen zoeken. Een ander deel echter zal, zeker in de fase, waarin de kinderen het huis hebben verlaten of de gehele dag op school zijn, in de huishouding niet meer volledig emplooi vinden en dit in het bijzonder de nieuwe middenstandshuishouding in de grote stad. In principe doet zich hier dan dezelfde vraag voor als bij de hiervoor besproken categorie beroepsbeoefenaars, of een zekere overdracht van energie en aandacht naar andere gebieden, met name dat der vrije-tijdsbesteding kan optreden.

---

1) F.J.Roethlisberger and W.J.Dickinson. Management and the worker. Cambridge, Mass. 1950.
H. Schelsky u.a. Arbeiterjugend: gestern und heute. Heidelberg, 1955.
A.M. Kuijlaars. Het verband tussen werk en leven van de industriële loonarbeider. Leiden, 1951.
J. Haveman. De ongeschoolde arbeider. Assen, 1952.
M.G.Ydo. Plezier in het werk. Dordrecht, 1947.
D. Horringa. Individu en groep in het moderne bedrijf. Assen, 1951.

2) R.König. Materialien zur Soziologie der Familie. Bern, 1946.
H.Schelsky. Wandlungen der deutschen Familie in der Gegenwart. Dortmund, 1953.

3) Ook deze hypothese is eigenlijk nog nooit door empirisch onderzoek gestaafd. Wat is bijv. daarentegen de invloed van de verminderde beschikbaarheid van huishoudelijke hulp (door dienstboden of ongehuwde, niet studerende, geen beroep uitoefenende oudere dochters)?

C. ZINVOLLE VRIJE-TIJDSBESTEDING

Harmonie of aanpassing?

Het voorgaande samenvattend kan men als werkhypothese stellen dat:

1. De vrije-tijdsbesteding een complementair, maar gelijkwaardig levensgebied is naast gezin en beroep 1).
2. Het karakter der vrije-tijdsbesteding, behalve door een aantal secundaire voorwaarden, zeer direct beïnvloed wordt door de beroeps- en gezinssituatie.
3. Begrip voor het vrije-tijdsbestedingsvraagstuk is slechts mogelijk bij een juist inzicht in beroeps- en gezinsvraagstukken.

Deze laatste hypothese is van vergaande invloed geweest op de structuur van dit onderzoek. De in het hoofdstuk Methodologie te behandelen indelingen naar milieu en levensfase zijn er mede op gebaseerd, evenals de selectie der interviews en de typebepaling.

Is hiermede nu een voldoende uitgebreide hypothetische basis geschapen om het onderzoek een verantwoorde structuur te geven?

Mag de onderzoeker hier al ja op antwoorden, de lezer die, uit welken hoofde ook, in het vrije-tijdsbestedingsvraagstuk is geïnteresseerd, zal het hier niet alleen mee kunnen stellen. Hij zal, bewust of onbewust, de feitelijke situatie zoals deze geschilderd wordt, vergelijken met een ideaalsituatie die hem voor ogen zweeft.

Men kan zelfs zeggen, dat, bepaalde commerciële overwegingen daargelaten, men achter het woord vrije-tijdsbesteding het woord vraagstuk heeft geplaatst, juist omdat men zich is gaan afvragen of de feitelijke vrije-tijdsbesteding nog wel beantwoordt aan de geijkte normen, die allen, die op dit gebied enigerlei verantwoordelijkheid dragen, in het achterhoofd hebben.

Wil een onderzoek als het onderhavige niet ontaarden in een onafzienbare horde cijfers, dan zal het zich in zijn vormgeving, zonder enigerlei voorkeur uit te spreken, tevens dienen te bepalen tot deze spanning tussen ideaal en werkelijkheid. Men treft deze polariteit trouwens, verborgen of expliciet, wetenschappelijk verantwoord of intuïtief geponeerd, in vrijwel alle verwante onderzoekingen aan.

Hierbij zijn twee principes te onderscheiden:

a. De aanpassingsgedachte. Hierbij worden de bestaande structuren buiten de vrije-tijdsbesteding als onaantastbaar gedacht en is het de functie van de recreatie om de spanningen en onbevredigde behoeften elders op te vangen, af te leiden of te sublimeren. De recreatie heeft hierbij de functie van een troostprijs, ook al ligt in andere sectoren de situatie minder gunstig, hier althans is enige compensatie te vinden. Deze gedachte vindt men bijv. in ruimere vorm terug in de theorieën van een aantal huidige Amerikaanse sociologen onder de algemene naam evenwichtssociologie 2).
b. De harmonische mens. De andere opvatting baseert zich op de idee van de aan Grieks-Renaissancistische ideeën ontleende harmonische mens. Het meest ontmoet men hem op het terrein der lichamelijke opvoeding, van de algemene ontwikkeling, de Volksuniversiteit en het bibliotheekwezen. Wetenschappelijk is hij echter moeilijk te benaderen, want terwijl de aanpassingstheorie, via de analyse van allerlei complementair te denken deelfracties, voorstelbaar is, is de harmonische mens een figuur op zichzelf. Hij zou inderdaad zeer concreet te omschrijven kunnen zijn, in een statische samenleving met een gefixeerd algemeen erkend maatschappij-ideaal. In onze pluralistische wereld is dat echter minder eenvoudig en zijn er welhaast evenveel beelden van ideale harmonie als er wereldbeschouwingen zijn.

Dat de eerstgenoemde categorie wetenschappelijk-methodologisch soepeler hanteerbaar is, mag de onderzoeker niet verleiden zich hier nu maar op te baseren. Ofschoon de complementariteitsgedachte binnen het raam gezin-beroep-recreatie in feite al sterk op de evenwichtsgedachte steunt, is daarnaast toch in de vormgeving plaats ingeruimd voor het tekenen van bepaalde ideaaltypen en bepaalde als harmonisch of disharmonisch te erkennen ontwikkelingen die op de tweede categorie zijn afgestemd.

---

1) In deze versimpeling wil niet ontkend zijn dat in de vrije-tijdsbesteding beroepsvormende elementen kunnen schuil gaan of dat het gezin een recreatiebasis kan zijn.

2) Talcott Parsons. o.m. The social system. Glencoe, Ill., 1951.
A.K. Merton. o.m. Social theory and social structure. Glencoe, Ill., 1949.
Wayne Hield. The study of change in social science. Art. in The British journal of sociology, Vol. V, no. 1.
H.D. de Vries Reilingh. Sociale aspecten der vrije-tijdsbesteding. Art. in Volksopvoeding (spec.nummer "De besteding van de vrije tijd"), 3e jaargang, no. 3.

D. VERWEZENLIJKING VAN DE DOELSTELLING

In het voorafgaande is een aantal onderwerpen opgesomd, dat bij de huidige stand van zaken essentieel geacht moet worden bij de behandeling van het vrije-tijdsbestedingsvraagstuk.

Recapitulerend kan men zeggen dat het hier een drievoudige benadering betreft:

1. Zakelijke beeldvorming van een min of meer marktanalytisch karakter, van de in de vrije-tijdsbestedingssector werkzame organisaties en personen, zowel ten behoeve van de overwegend ethisch-pedagogische, als van de commerciële instanties.
2. Opsporing van samenhangen tussen de ontwikkeling van de beroeps-, gezins- en recreatiesituatie. Hierbij zou moeten worden nagegaan wat de invloed van voortschrijdende arbeidsdeling, mechanisering en automatisering is op de ontwikkeling van aard en niveau van bepaalde recreatievormen.
3. Inzichtverwerving in de culturele structuur van Nederland, haar eigen aard, haar spreiding en de mogelijke aanwezigheid van regionaal of sociaal bepaalde sub-culturen.

Deze doelstelling ziet het licht op een ogenblik dat nog slechts een deel der uitkomsten van dit onderzoek bekend is. Van vele aprioristische veronderstellingen kan men nu reeds zeggen dat zij door de reeds aanwezige uitkomsten zijn gecorrigeerd. Van andere hiervoor genoemde hypothesen moet helaas gezegd worden, dat de tijdbudgetmethode niet diep genoeg peilt om tot definitieve uitspraken te komen.

Het is zonder meer volkomen duidelijk dat zelfs een uitgebreider onderzoek als het onderhavige, gemeten aan voornoemde doelstellingen, allerminst het laatste verlossende woord kan spreken. Hiervoor zouden tenminste aanvullingen in de tijd nodig zijn om in latere stadia een ontwikkeling te kunnen constateren en zijn subtielere psychologische benaderingen vereist, om bepaalde motiveringen nader te belichten.

Binnen het kader van dit onderzoek echter is getracht om met betrekking tot de voornaamste gezichtspunten en onderwerpen in deze serie een zo all-round mogelijke eerste schets te ontwerpen van het Nederlandse vrije-tijdsbestedingspatroon omtrent het midden der 20e eeuw.

HOOFDSTUK II. METHODE

A. GEKOZEN BENADERINGSMETHODEN

1. Het verband tussen doel en methode

Bij ieder onderzoek zal de keuze der te gebruiken methoden zo goed mogelijk moeten aansluiten bij de structuur van het te exploreren veld. Waar het hier een eerste verkenning betreft, waarbij een all-round basis geschapen dient te worden voor verder onderzoek, lijkt het daarom het meest voor de hand liggend bij het onderzoek de statistische aanpak centraal te stellen. De directe uitkomsten toch graven wellicht niet zo diep maar zijn zeer betrouwbaar en kunnen zonder uitvoerige controles e.d. voor verder onderzoek en beleid worden benut. Bovendien biedt de cijfermatige weergave de mogelijkheid tot allerlei overzichtelijke samenvattingen te komen, die het mogelijk maken in betrekkelijk kort bestek bepaalde vrije-tijdsbestedingssituaties te typeren in hun wezen terwijl deze weergave bovendien de mogelijkheid opent van een zo exact mogelijke vergelijking der resultaten onderling of eventueel van deze met die van onderzoek elders.

Heeft men eenmaal voor basisleggend vrije-tijdsbestedingsonderzoek de statistische methode gekozen, dan blijven daarbinnen echter nog vele richtingen en opvattingen denkbaar.

Binnen een gegeven, door beschikbare fondsen en man-uren getrokken kader, kent een statistisch onderzoek drie dimensies:

a. Het aantal ondervraagde personen;
b. Het aantal geëntameerde onderwerpen;
c. De diepgang der behandeling binnen één onderwerp.

Elk dezer dimensies geeft bij verdere uitbreiding aan het onderzoek zijn specifieke extra mogelijkheden.

Uitbreiding van het aantal ondervraagde personen (= uitbreiding aantal te bewerken vragenlijsten) is niet in de eerste plaats bedoeld als middel tot een verhoogde betrouwbaarheid der totaaluitkomsten, zoals wel gedacht wordt, maar dient vnl. om een verdergaande splitsing in sociale groepen, leeftijdsgroepen, etc. mogelijk te maken. Als zodanig dient zij vnl. de sociologische aspecten van het onderzoek.

Uitbreiding van het aantal geëntameerde onderwerpen geeft meer all-round informatie over de aard der vrije-tijdsbesteding en maakt het daardoor tevens mogelijk tot een zekere typevorming te komen. Men kan nl. nagaan in welke mate activiteiten op één gebied samenhangen met die op andere, of er velen zijn die van alles doen of velen die helemaal niets doen, etc. Zij dient vnl. de directe feitelijke informatie op vrije-tijdsbestedingsgebied.

Uitbreiding van het aantal vragen binnen één onderwerp kan leiden tot een verdiept inzicht in de motieven, wensen en mogelijkheden, waardoor een diepergaande informatie wordt verkregen dan alleen het feitelijke uiterlijke gedragspatroon. Hierbij exploreert men dus vnl. de sociaal-psychologische sector.

In de praktijk, waar men een onderzoek niet onbeperkt kan uitbreiden, moet door onderlinge afweging bepaald worden, hoe ver men in elk der richtingen zal gaan. Gezien het karakter van basisonderzoek is hier geopteerd voor een methode die vooral op een grote verscheidenheid van terreinen een eerste inzicht geeft en is daarnaast door het enquêteren van een groot aantal personen gestreefd een zo uitgebreid mogelijke differentiatie in de groepsanalyse te bereiken als steun voor een diepergaand cultuursociologisch inzicht.

De derde dimensie, de diepgang per onderwerp, is daarom verhoudingsgewijs minder geëxploreerd. Hierop is één uitzondering: nl. voor het onderdeel radiobeluistering kon reeds op een uit de vorige publikatie verworven inzicht worden voortgebouwd, waardoor ruimte vrij kwam voor bepaalde meer subtiele benaderingen. Vanzelfsprekend is dit voor de andere gebieden bij een volgende benadering in principe evenzeer mogelijk. Daarnaast is er naar gestreefd bepaalde achtergronden toch iets meer te accentueren door het toevoegen van een aantal interview-verslagen, die achter het al te vanzelfsprekende der cijfermatige gemiddelden, opnamen van een meer genuanceerde realiteit laten zien.

Men blijve zich er overigens van bewust dat niet alleen deze rationele overwegingen in de praktijk, de methoden van onderzoek kunnen bepalen, maar ook een aantal andere, zoals de mogelijkheden van het beschikbare apparaat, een bestaande bureautraditie, een bepaalde mentaliteit bij het onderzoekersteam, etc.

2. De organisatie van het statistisch onderzoek

a. De individuele benadering

Men kan zich wenden tot twee bronnen voor het verkrijgen van inlichtingen over de aard en omvang der vrije-tijdsbesteding:

1. de desbetreffende organisaties, de indirecte institutionele benadering;
2. de individuele Nederlanders, de directe persoonlijke benadering.

Ad 1) De organisaties zijn in dit geval zeer groot in aantal, zeer ongelijk van structuur en bovendien kunnen zij vanzelfsprekend niets mededelen over het gebied der niet-georganiseerde recreatie. Bovendien beschikken de instituten slechts zelden over gedetailleerde gegevens, zoals beroep, leeftijd, op-

leiding en gezinssamenstelling van hun leden 1).Vele van de hiervoor genoemde doeleinden zouden bij het exclusief aanboren van deze bron in het gedrang komen 2).

Ad 2) Het ligt dus voor de hand een vragenlijst te ontwerpen voor de benadering van de personen zelf, eventueel gezinnen.Het is zonder meer duidelijk dat men zich hier zal moeten beperken tot een steekproef uit de Nederlandse bevolking.Wil men echter hierbij inderdaad de voordelen plukken van een verregaande onderscheiding naar maatschappelijke, confessionele en leeftijdsgroepen, etc. dan dient een dergelijke steekproef vrij groot van omvang te zijn en aan hoge representativiteitseisen te voldoen.

b. De mondelinge ondervraging

Bij een steekproef kan men kiezen tussen twee methoden:

1. Men benadert de te ondervragen persoon via de post (de zgn. mailenquête) en laat hem ook via de post antwoorden.
   Deze methode is betrekkelijk goedkoop en laat daarom zeer grote oplagen toe.
2. Men benadert de te ondervragen persoon via een enquêteur die de vragen stelt en zelf de antwoorden invult.
   Deze methode is duurder en bovendien, bij een gegeven omvang van het enquêteurskorps langzamer.

Voor dit onderzoek is toch aan de tweede methode de voorkeur gegeven:

1) De moeilijke vragen op de vragenlijst vragen voorzeker om vertolking door een geschoold enquêteur, zeker waar men bedenkt dat het onderzoek zich ook uitstrekt tot de minst ontwikkelden.
2) Bij een mailenquête krijgt men altijd slechts een deel der formulieren terug. Wil men de steekproef haar representatieve karakter niet doen verliezen, dan vraagt een omsleuteling van het ontvangen deel tot nieuwe representativiteit een zeer ingewikkelde bewerking en brengt dikwijls ernstige besnoeiingen aan in de omvang van het onderzoek.
   Zeker, waar hier voor het radio-onderdeel een zekere gelijkmatige spreiding per dag vereist was, bleek de mailenquête hier niet bruikbaar.

c. De omvang van de steekproef

Teneinde tot een verantwoorde uitvoering te komen is voor dit onderzoek de medewerking ingeroepen van de Nederlandse Stichting voor Statistiek, die over een eigen enquêteursapparaat en een grote ervaring met steekproefonderzoekingen beschikt. Bovendien heeft deze Stichting op dit speciale gebied ervaring opgedaan daar zij ook de enquêtering verzorgde bij het eerste onderzoek naar radiobeluistering en vrije-tijdsbesteding.

Een gedetailleerd overzicht van de samenstelling van de steekproef vindt men in bijlage II. Hier zij slechts de kernproblematiek gereleveerd.

Uiteindelijk zijn voor het gehele onderzoek 10 500 personen ondervraagd. Het betreft hier in de eerste plaats een representatieve steekproef uit de gehele Nederlandse bevolking van 12 jaar en ouder.

Het resulterende aantal van 7 200 vragenlijsten laat, wat de grote lijnen betreft, toe een betrouwbaar totaalbeeld van de Nederlandse vrije-tijdsbesteding te ontwerpen.

Bovendien kan men dan voor omvangrijke groepen zoals bijv. arbeiders, ouden van dagen, hervormden, e.d, reeds tot vrij gedetailleerde uitkomsten komen.

Er zijn echter ook kleinere groepen, waarover men gaarne nader geïnformeerd zou willen zijn. Aan deze groepen nu is speciale aandacht besteed doordat zij extra ondervraagd zijn door middel van de 3 300 overige vragenlijsten. Het betreft hier een splitsing van de groep 12-28 jarigen in 12-14, 15-17, 18-23 en 24-28 jarigen, teneinde speciaal een aantal belangrijke jeugdvraagstukken onder de loep te kunnen nemen. Daarnaast zijn extra vragenlijsten geplaatst bij de landarbeiders en de leidinggevende groepen die in een normale steekproef slechts zeer zwak vertegenwoordigd zijn.

Een voorbeeld moge dit verduidelijken.

De leidinggevende groepen omvatten ± 4% der bevolking. In een normale representatieve steekproef zal men dus vinden dat 4% der vragenlijsten betrekking heeft op leidinggevenden. In onze steekproef van 7 200 betekent dit 4% van 7 200 = 288 vragenlijsten.

Wil men nu binnen deze groep nog mannen (± 144) en vrouwen (± 144) of 3 leeftijdsgroepen onderscheiden (bijv. 100, 100, 88) dan worden deze aantallen te klein om nog enigszins betrouwbare uitkomsten te garanderen. Wil men van deze subgroepen toch een beeld krijgen dan moet men de geënquêteerde groep als geheel groter maken. Dit is hier voor de desbetreffende groepen geschied door het inlassen van voornoemde 3 300 extra vragenlijsten.

Voor een nadere uiteenzetting omtrent de betrouwbaarheid der uitkomsten zij verwezen naar bijlage IV.

3. De vrije interviews

Ofschoon het gehele statistische deel van het onderzoek in beginsel het resultaat is van een aantal persoonlijke gesprekken waarbij iedere ondervraagde een all-round beeld gaf van zijn of haar vrije-tijdsbesteding, vindt men van deze directe relatie persoon-activiteit in de tabellen niets meer terug.

---

1) Statistiek van de vrije jeugdvorming.Centraal Bureau voor de Statistiek. Utrecht, 1937 t/m 1940, 1946 t/m 1955.

2) Bovendien is een groot aantal personen lid van meer dan één vereniging. Om deze dubbeltellingen te elimineren zou een uitvoerig kaartsysteem op naam moeten worden aangelegd.

De personen zijn allen tesamengevoegd tot groepen; hun vrije-tijdsbesteding is telkenmale verknipt in deelactiviteiten.

Bovendien is de typering geheel in het cijfermatige gehouden, waarbij daarenboven nog dit cijfer vaak een groepsgemiddelde is. Dat hierdoor een aantal karakteristieke relaties van persoon en gezin met hun recreatiepatroon verloren gaan, is wel duidelijk. Bovendien moet in de tabel, bij het streven beknopt en overzichtelijk te zijn, een groot aantal tekenende details achterwege blijven of in één verbale karakteristiek samengebundeld worden.

De vrije interviews hebben nu de bedoeling de statistische beeldvorming aan te vullen, door naast het cijfermatige gemiddelde een aantal karakteristieke punten verbaal te beklemtonen. Zij tekenen een directe situatie en besteden bovendien aandacht aan een aantal punten, die te subtiel zijn om gekwantificeerd te worden, zoals bijv. de sfeer in het gezin, die veel kan bijdragen tot de in- of uithuizigheid; de functie van de bediening van het radiotoestel binnen de gezinsgezagverhoudingen, etc.

Bovendien hebben de interviews de functie van gidsstudie. Door onbevooroordeeld in een aantal nieuwe situaties te worden geplaatst, ontdekt men vaak een verrassend aantal nieuwe relaties.

Een uitvoeriger schets van de gevolgde werkwijze vindt men in dit hoofdstuk onder C.

B. VORMGEVING

1. De gekozen indelingen statistisch

De statistische vormgeving heeft als moeilijke taak twee diametraal tegenovergestelde doeleinden te moeten dienen.

Enerzijds verwacht men dat de tabel voldoen zal aan de primaire eis der overzichtelijkheid. Men wil een ingewikkelde situatie verhelderen door een karakteristieke uitbeelding in enkele cijfers en brengt daartoe zoveel mogelijk gelijksoortige gegevens onder één noemer. Anderzijds voert men in de materie een groot aantal verdelingen en detailleringen in, teneinde een zo groot mogelijk aantal verwante situaties te kunnen vergelijken, en zo bepaalde ontwikkelingen, ja eventueel zelfs samenhangen op het spoor te komen.

In deze publikatie is deze spanning tussen samenvoegen en opdelen zo goed mogelijk opgeheven door per onderwerp telkenmale met de meest globale kerncijfers (i.c. de verst doorgevoerde samenvoegingen) te beginnen en in de loop der verhandeling tot steeds verdere splitsingen over te gaan. Bovendien zijn er veelal nog fijnere verdelingen, gebaseerd op de directe codering der vragenlijsten, in portefeuille.

Indien men dus zeer speciale cijfers of inlichtingen wenst, kan men zich hiervoor tot het Centraal Bureau voor de Statistiek wenden. Daar hierbij veelal een bepaalde gebruiksaanwijzing behoort over de betrouwbaarheid van deze soms kleine aantallen en eveneens een nadere aanduiding der gebruikte codering vereist is, lenen deze gegevens zich niet voor directe publikatie.

Dat ook aan de meting van de duur der diverse bezigheden bezwaren kleven is duidelijk. De lezer zij hiervoor verwezen naar bijlage III.

Bij de keuze der indelingen hebben vnl. de volgende vier overwegingen gegolden:

1. De mogelijkheid van een pyramidale opbouw om door steeds verdergaande samenvoeging tot de gewenste globale overzichten te komen 1).
2. De eis de indelingen zo te kiezen dat de in Hoofdstuk I genoemde problemen zo goed mogelijk konden worden belicht.
3. Een streven de indelingen zo te kiezen, dat de vergelijkbaarheid met reeds verricht onderzoek zo goed mogelijk gewaarborgd wordt.
4. Het aanhouden van minimale grenzen voor de fijnste verdelingen zo dat de bijbehorende aantallen of percentages in het steekproefonderzoek niet zo klein worden dat de onzekerheidsmarges groter dan 10 à 15% van de weergegeven percentages zouden worden.

In concreto heeft dit geleid tot de volgende indelingen:

a. Personen

1. Naar leeftijd en levensfase

Een belangrijk aspect van dit onderzoek is in het bijzonder de vrije-tijdsbesteding van de jeugd.

Daar juist in de jeugdjaren de mens zich snel ontwikkelt en juist op vrije-tijdsbestedingsgebied snel van gewoonte wisselt, leek een genuanceerde verdeling naar jeugdstadia hier op zijn plaats. Dit resulteerde in de volgende indeling naar leeftijd:

12-14 jaar;
15-17 jaar;
18-23 jaar;
24-28 jaar;
29-39 jaar;
40-59 jaar;
60 jaar en ouder.

Bij de 12-14 jarigen denkt men o.m. aan de nog de lagere school bezoekende kinderen, bij de 15-17 jarigen aan leerlingen, bij het voortgezet onderwijs of jeugdige fabrieksarbeiders, bij de 18-23 jarigen aan de rijpere jeugd, bij de 24-28 jarigen de jonggehuwden, etc.

Onwillekeurig denkt men zich dus bij een bepaalde leeftijdsklasse een bepaalde levensfase: op school of in bedrijf, gehuwd of ongehuwd, met kinderen, zonder kinderen, etc.

---

1) Voor een meer uitvoerige behandeling van dit principe zie: Some general principles of questionnaire classification in Qualitative Measurement in the social sciences: The policy sciences p. 155-165 ed. D.Lerner and H.D.Lasswell. Stanford, 1951.

In dit onderzoek is nu getracht om naast de klassieke leeftijdsindeling (die dus veelal gebruikt wordt als een indicator voor een levensfase) eveneens een directe verdeling in levensfasen te geven.

Deze directe verdeling is sprekender, men duidt ineens aan waar men het over heeft. Bovendien is de weergave zuiverder.

De groep der 15-23 jarigen bijv. omvat onscheidbaar zowel scholieren als beroepsbeoefenaars. Het is echter duidelijk dat schoolbezoek en beroepsuitoefening twee geheel verschillende levensfasen vertegenwoordigen, zeker met het oog op de bijbehorende vrije-tijdsbesteding.

Het ligt dus voor de hand een splitsing aan te brengen in twee soorten 15-23 jarigen. Zo kan men de gehele leeftijdsindeling een aantal extra dimensies geven die samen te vatten zijn onder het woord levensfase.

Nu kan men zich deze detailleringen op velerlei wijze denken al naar het onderwerp dat behandeld wordt.

Voor dit onderzoek zijn de volgende indelingscategorieën gekozen:

1. op school, in beroep of in huishouding;
2. gehuwd of ongehuwd;
3. gehuwd, met kinderen of zonder kinderen;
4. gehuwd, met kleine kinderen, of met grotere kinderen;
5. zelfstandig wonend of bij ouders inwonend.

Het onderscheiden van scholieren houdt o.m. verband met de invloed van het huiswerk op de recreatietijd. Het al of niet gehuwd zijn heeft vanzelfsprekend consekwenties voor het vrije-tijdsbestedingspatroon, terwijl het daarnaast van belang is na te gaan in hoeverre gezinnen met kleine kinderen meer aan huis gebonden zijn dan gezinnen met oudere kinderen.

De indeling in gehuwden met of zonder kinderen kan men zich feitelijk denken als gehuwd, nog zonder kinderen; gehuwd, met kinderen; gehuwd en kinderen reeds het huis uit.

Combinaties van al deze mogelijkheden onderling, tezamen met een grove leeftijdsindeling geeft dan de nieuwe indeling naar levensfase, zoals men die in haar geheel vindt weergegeven in Bijlage II.

2. Naar milieu en beroep

Gezien de mogelijke sociale differentiatie in de vrije-tijdsbesteding en het verschil in historische achtergrond van het recreatiepatroon der diverse maatschappelijke groepen is het zonder meer duidelijk, dat het van belang is, vrij vergaand te differentiëren in diverse milieus.

Welke milieus moet men echter a priori gaan onderscheiden? Factoren, die van belang zullen zijn, zijn o.m. beroep, opleiding en inkomen.

Het beroep toch kan verondersteld worden een zekere complementaire werking te hebben op de recreatie. De opleiding geeft een gewenning aan bepaalde culturele niveaus. Het inkomen geeft een ruwe aanduiding van bepaalde bestedingsmogelijkheden.

De klassieke wijze om milieus langs statistische weg te indiceren is via het beroep (veelal dat van de man waar het huisvrouwen of van de vader waar het schoolgaande kinderen betreft).

Waar bij dit onderzoek tevens een globaal inkomenscijfer bekend was en gevraagd was naar de laatstgevolgde opleiding, is de milieubepaling geschied door combinatie van beroep en/of opleiding en/of inkomen.

De gebezigde beroepenterminologie dient men veeleer te zien als een indicator voor een iets ruimer begrip waarin, naast opleiding en inkomen, bepaalde imponderabilia als levensstijl en cultureel blikveld mede zijn verdisconteerd.

De huisvrouwen en de schoolgaande kinderen zijn gecodeerd naar eigen opleiding en het beroep en inkomen van de echtgenoot resp. vader. (De gedetailleerde milieuvermelding is opgenomen in Bijlage II).

3. Naar gevolgd onderwijs

Een enkele maal is naast de milieucodering een aparte indeling naar opleiding gebruikt, bij behandeling van onderwerpen waar men kan veronderstellen dat het opleidingsniveau inderdaad van overwegend belang is (literatuuronderzoek bijv.).

Hierbij worden in eerste instantie 4 groepen onderscheiden van laag naar hoog:

1) g.l.o. voltooid en onvoltooid;
   u.l.o., lagere technische school en huishoudschool, onvoltooid;
2) u.l.o., l.t.s. en huishoudschool, voltooid;
   v.h.m.o. onvoltooid;
3) v.h.m.o. en ander middelbaar onderwijs voltooid;
4) hoger onderwijs, voltooid en onvoltooid.

Voor speciale doeleinden bestaat daarnaast een fijnere codering per schoolsoort (bijv. voor berekening gemiddelde duur van het huiswerk per schoolsoort) die men terugvindt in Bijlage II.

4. Naar kerkelijke gezindte

Waar de aard der recreatie waarschijnlijk zo nauw verbonden is met een bepaalde levensstijl en deze op haar beurt nauw is gerelateerd met bepaalde confessionele opvattingen, ligt het voor de hand in dit onderzoek tevens een indeling naar kerkelijke gezindte op te nemen.

De nominale aanduiding van het behoren tot een kerkgenootschap laat echter nog zeer veel ruimte tussen de doopleden of papieren leden enerzijds en de trouwe lidmaten anderzijds.

Teneinde hier enig zinvol onderscheid te kunnen maken is een verdeling in tweeën naar de frequentie van het kerkbezoek opgenomen. Dat hiermede het laatste woord over een zinvolle indeling op confessioneel gebied gesproken is, zal wel niemand willen beweren.

Binnen de enigszins formele mogelijkheden van de statistische vragenlijst lijkt een meer genuanceerde benadering bij gebrek aan eenvoudige indicatoren echter niet goed denkbaar. Zie voor indeling naar kerkelijke gezindte en kerkgang in de afgelopen 3 weken Bijlage II.

5. Naar woonmilieu

Onder de factoren, welke bepalend geacht kunnen worden voor de verschillen in sociaal-economische structuur van de woongemeenten der geënquêteerden is in het kader van het onderhavige onderzoek speciaal de graad van urbanisatie van belang te achten.

Met de verschillen in urbanisatiegraad hangen nl. direct verschillen in mogelijkheden van vrijetijdsbesteding samen, welke mede een belangrijk stempel drukken op het "genre de vie" der bevolking. Aangezien de gemeenten van Nederland uit een oogpunt van verstedelijking niet in een uitsluitend zwart - wit verhouding, d.w.z. stad - platteland zijn onder te verdelen, is in deze studie de op het Bureau in gebruik zijnde typologie van gemeenten naar urbanisatiegraad toegepast, waarbij naast gemeenten met een overwegend stedelijk resp. agrarisch karakter tevens afzonderlijk is onderscheiden een groep van gemeenten, welke in een overgangsfase verkeren en die zijn aangemerkt als het "verstedelijkt platteland".

Als statistische indicatoren voor de mate van verstedelijking zijn bij deze typologie in aanmerking genomen: het inwonertal van de grootste woonkern in iedere gemeente, de bouwwijze der woningen (verhouding vrijstaand-ingebouwd en één-gezinshuizen-meergezinshuizen), de beroepsstructuur (% beroepsbevolking in resp. landbouw, nijverheid, handel en verkeer en sociale diensten) en % woonforensen.

Elk van de drie hoofdcategorieën stad, verstedelijkt platteland en platteland is volgens deze typologie nog nader onderverdeeld in 4 sub-categorieën. Daar de omvang van het onderhavige steekproefonderzoek niet toeliet deze splitsing in 12 groepen volledig door te voeren en daar er bovendien tussen sub-categorieën slechts graduele verschillen bestaan, is in deze publikatie volstaan met een samenvatting tot 7 groepen van gemeenten, waarbij evenwel de indeling in 3 hoofdcategorieën stad, verstedelijkt platteland en platteland is gehandhaafd.

Ten aanzien van de bevolking behorende tot het platteland en het verstedelijkt platteland is bovendien nog een onderscheid gemaakt tussen agrariërs en niet-agrariërs, teneinde te kunnen nagaan of het vrije-tijdsbestedingspatroon van beide groepen, onder overigens gelijke omstandigheden van het woonmilieu al dan niet een overeenkomstig karakter vertoont.

Aldus is de volgende indeling ontstaan: 1. grote steden; 2. middelgrote steden; 3. kleine steden; 4. forensengemeenten; 5. plattelandsstadjes; 6. verstedelijkt platteland (agrarische resp. niet-agrarische bevolking); 7. platteland (agrarische resp. niet-agrarische bevolking).

6. Overige indelingen

Daarnaast zijn nog enkele voor zichzelf sprekende of ter plaatse toegelichte indelingen gekozen zoals man/vrouw, toestelbezitter/niet toestelbezitter, lid bepaalde radiovereniging.

De hier gegeven indelingen van categorieën personen zijn zeker niet uitputtend.

Men kan zich nog vele andere indelingen, bijv. berustend op psychologische of medische indicaties indenken.

Hierbij stuit men echter onmiddellijk op de moeilijkheid om voor de gemiddelde enquêteur-geënquêteerde ontmoeting hanteerbare herkennings-middelen te scheppen in de vorm van simpele indicatoren. Bij afwezigheid hiervan zijn de persoonsgroeperingen in het meer traditionele kader gehouden.

b. Bezigheden en interessen

De hiervoor gebruikte indelingen worden uitvoeriger behandeld in de desbetreffende deelpublikaties.

Hier mogen slechts enkele algemene principes worden genoemd:

1. Aansluiting bij algemeen bekende en gebruikte indelingen. Zo is de film onderscheiden naar o.m. humoristische, wild-west, detective, horrorfilms, etc. Bij de radio geldt het onderscheid in lichte en ernstige muziek, gesproken woord, etc. Dit verhoogt tevens de vergelijkbaarheid met andere publikaties.
2. Selectie van een aantal categorieën met het oog op hun waarde voor het nader onderzoek van zeer bepaalde vraagstukken (bijv. bij het lectuuronderzoek de aparte categorieën detectiveromans).

De indelingen hebben veelal betrekking op het categoriale karakter der bezigheden of interessen (zie Bijlage III).

Een enkele maal (bij film en lectuur) is daarnaast een indeling naar niveau gebruikt. Hierover wordt nader uitgeweid in de desbetreffende publikaties.

2. De typebepaling

Zoals reeds in de aanvang van dit hoofdstuk werd betoogd, is het wenselijk de statistische beeldvorming hier en daar met andere middelen aan te vullen.

Zo is getracht het statistische kruisprocédé: uitsplitsing van bezigheden <------> samenvoeging van personen, een zeker tegenwicht te geven in de vrije interviews, waarin het tegenovergestelde procédé: splitsing naar personen <------> gezamenlijk beeld der bezigheden, is gevolgd. Deze interviews, hoe waardevol ook, lenen zich echter niet tot kwantificeringen.

Met de zgn. typebepaling is een derde weg gevolgd, te karakteriseren als: samenvoeging van bezigheden <------> samenvoegen tot groepen. Hierbij is getracht van elke groep, die een typerende combinatie van activiteiten gemeenschappelijk heeft, de grootte vast te stellen.

Een voorbeeld hiervan zijn bijv. de verenigingsenthousiasten. Alle personen die heel veel tijd aan ongeacht welk verenigingsbezoek besteden, zijn hierbij verenigd tot één type en per groep

is het % personen vastgesteld, dat tot dit type kan worden gerekend. Hetzelfde kan gedaan worden voor het type dat nergens heen gaat, dat vrijwel nergens heen gaat, dat niets doet, maar één hobby heeft, etc.

In zoverre de vragenlijst er zich toe leende, zijn dergelijke typen inderdaad onderscheiden. De mogelijkheden zijn in dit opzicht echter bescheiden.

De typebepaling moet, gezien de voorhanden gegevens, beperkt blijven tot vrij uiterlijke criteria. Juist de psychologische sleutel die men zich hierbij zo gaarne zou wensen, ontbreekt door de onmogelijkheid langs statistische weg tot een genuanceerder persoonsbeeld te komen, dan via de traditionele personaliavragen mogelijk is.

3. De gekozen vercijferingsvormen

In een statistisch onderzoek zijn principieel alleen die vraagstukken te behandelen, die zich lenen voor een vertaling in cijfers.

Wil men bijv. nagaan welke rol de ouderlijke autoriteit speelt bij de keuze van de te beluisteren radioprogramma's bij de jeugd, dan is het wel duidelijk dat deze kwestie statistisch alleen te benaderen is, indien men er in slaagt een cijfermatige autoriteitsregistratie in te voeren.

Autoriteit zelve is niet meetbaar, men kan echter wel een bepaalde soort meet- of telbare handeling bedenken, waarbij de autoriteitspositie betrokken is.

Hiervoor is bijv. in dit onderzoek als indicator gekozen het aanzetten van bepaalde programma's bij de radiobeluistering.

Hier ligt een vercijfering voor de hand nl. een berekening (en daarna vergelijking) van het aantal malen dat bepaalde programma's worden aangezet door de vaders, de moeders of de kinderen. Dit laatste, het zgn. jeugdtoestelbeheer, kan dan een indicatie geven van de mate waarin de kinderen de vrijheid hebben of nemen zelf hun programma's te kiezen. Terecht kan men zeggen dat bij het aanzetten van een programma de autoriteitskwestie slechts één factor is. Daarnaast zijn natuurlijk programma-voorkeuren en de belangstelling voor radioprogramma's in het algemeen bij deze behandeling van doorslaggevende betekenis, die voor deze indicator ononderscheidbaar mede worden gemeten. Deze moeilijkheid vindt men bij vrijwel elke indicatorkeuze terug. Het verschijnsel dat men eigenlijk wil onderzoeken is niet meetbaar, men behelpt zich dus met een kwantificeerbare indicator, maar wordt dan onmiddellijk geconfronteerd met de eigenaardigheid dat de geregistreerde aantallen mede beïnvloed worden door andere fenomenen dan alleen het te meten verschijnsel.

Als directe aanduiding binnen één situatie hebben dergelijke indicatoren dan ook weinig waarde. Zij kunnen echter zeer goed bruikbaar zijn voor vergelijkingen tussen situaties onderling waarbij men aanneemt dat wel het te onderzoeken verschijnsel van situatie tot situatie varieert maar de mede-gemeten, niet relevante verschijnselen ongeveer gelijk blijven. De verschillende waarden van de indicator in verschillende situaties berusten dan nl. hoogstwaarschijnlijk inderdaad op verschillen in intensiteit of omvang van het te meten verschijnsel. (Neemt men bijv. aan dat bepaalde programmavoorkeuren bij twee sociale groepen gelijk zijn dan kan een verschil in aanzetfrequentie bij de jeugdigen inderdaad wijzen op een verschil in autoriteitssituatie.

Vele vragen in dit onderzoek zijn min of meer indicatorvragen of zijn althans als zodanig hanteerbaar.

Dat deze hantering in de zin van interpretatie van het achterliggend verschijnsel met enige omzichtigheid dient te geschieden, zal na het voorafgaande wel duidelijk zijn.

Teneinde deze risico's te verminderen is het merendeel der uitkomsten weergegeven in de vorm van gemiddelden, percentages of concentratiegetallen. Hierdoor wordt de indicator voornamelijk gebruikt in de bovengenoemde vergelijkende zin.

4. De gekozen publikatievormen

a. Het publikatieschema

Naar reeds uit de doelstelling is duidelijk geworden valt het onderzoek uiteen in een recreatiebeschrijvend en cultuursociologisch deel.

In het recreatiebeschrijvend deel ligt een splitsing naar de onderdelen der vrije-tijds-besteding voor de hand: radiobeluistering, bioscoopbezoek, etc.

Teneinde de vakman aanschaffing van een niet te omvangrijke overzichtelijke publikatie te vergemakkelijken is het de bedoeling aan elk onderdeel een apart boekje te wijden.

Om dezelfde reden bestaat het plan om het cultuursociologisch deel te splitsen in een aantal publikaties over jeugd, arbeiders, leidinggevende groepen, etc.

De opzet is dat elk deel afzonderlijk bruikbaar zal zijn, terwijl alle delen samen een aaneensluitend, gedetailleerd en uitputtend overzicht over het geheel der vrije-tijdsbesteding zullen geven.

b. Verzameld, maar niet gepubliceerd materiaal

Behalve het reeds genoemde materiaal (blz. 12) dat is achtergehouden, daar de cijfers niet zonder nadere toelichting hanteerbaar zijn, is er nog een tweede categorie niet-gepubliceerd materiaal. Het betreft hier gegevens van een sterk gespecialiseerd karakter, die voor een bepaalde functionaris of onderzoeker van belang kunnen zijn, maar waarvan publikatie de, toch niet altijd eenvoudig te handhaven grote lijn in het onderzoek, in gevaar zou kunnen brengen.

Voor speciale inlichtingen dienaangaande kan men zich eveneens wenden tot het Centraal Bureau voor de Statistiek, afdeling Culturele statistiek.

5. Diversen

a. Bronnen, adviserende instanties

Buiten het eigen onderzoek en de geraadpleegde literatuur is dankbaar gebruikgemaakt van de medewerking van een aantal instanties.

1) De desbetreffende ambtenaren van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen bij het opstellen van alle onderdelen van de vragenlijst.
2) Het bestuur van de Nederlandse Bioscoop Bond voor technisch advies voor de bioscoopvragen op de vragenlijst.
   Bovendien heeft deze het bij haar beschikbare statistische materiaal welwillend ter beschikking gesteld voor verwerking in de filmpublikatie.
3) De Stichting "Film en Jeugd" heeft geadviseerd bij de indeling der opgegeven filmtitels in categorieën.
4) De Nederlandse Stichting voor Statistiek. Zij heeft de gehele praktische uitvoering der enquête verzorgd en een aantal waardevolle steekproeftechnische adviezen verstrekt (zie ook Bijlage IV).
5) De Nederlandse Radio Unie. Deze heeft geadviseerd over het onderdeel radio en tevens in samenwerking met de programmadiensten der radioverenigingen voor tijdige toezending der bij de enquête te gebruiken programma-overzichten zorggedragen.
6) Bij de verzorging van het lectuuronderzoek is dankbaar gebruikgemaakt van de adviezen van de leiding van de openbare leeszalen te Deventer en 's-Gravenhage en van het bureau Boek en Jeugd te 's-Gravenhage.
   Een aantal dag- en weekbladen heeft welwillend toegestaan een aantal feitelijke gegevens over hun lezerskring te publiceren.

b. De keuze der onderzoekperioden

De vragen naar radiobeluistering, avond- en weekendbesteding zijn gesteld in de perioden 16 - 29 oktober en 13 - 26 november 1955 en 8 - 21 januari 1956.

Deze spreiding vindt zijn oorzaak behalve in enkele technische eisen betreffende de omvang van het beschikbare enquêteurskorps, in de eis om een all-round inzicht te krijgen in de vrije-tijdsbesteding in de winterperiode. In december is niet geënqueteerd om de feestdagen buiten dit algemene beeld te houden. Na 14 februari 1956 leek een enquêtering minder geslaagd, gezien het mogelijk afwijkend patroon der vrije-tijdsbesteding van rooms-katholieken in de vastentijd.

c. De vragenlijst

De vragenlijst is weergegeven in Bijlage I.

C. VRIJE INTERVIEWS

1. Cultuursociologische doelstelling en statistische methode

Indien men de, in de doelstelling genoemde cultuursociologische benadering met vrucht wil uitvoeren, dient men naast de statistische, ook nog een andere beeldvorming te introduceren.

Wil men zich verdiepen in de vraag in hoeverre de vrije-tijdsbesteding een antwoord op iets anders is, bijv. als indicatie kan dienen van de invloed van bepaalde maatschappelijke processen op de persoonlijkheidsontwikkeling, dan dient men zich te concentreren op de relatie van de vrije-tijdsbesteding met bijv. de aard van de beroepssituatie, de school, het gezin of de levensbeschouwing. In zekere zin is dit statistisch wel mogelijk. Men kan de ondervraagden indelen naar beroep, opleiding, confessie, e.d.

Vertonen de zo geschapen groepen (bijv. leeftijdsgroepen), binnen hun onderverdeling significante verschillen op een bepaald recreatieterrein, dan ligt het voor de hand een relatie te veronderstellen tussen dat bepaalde personalia-gegeven en die soort recreatie. Een moeilijkheid waar men bij de interpretatie dan echter spoedig op stuit is dat ter wille van de statistische bewerking de ondervraagden, zowel als de recreatie zijn "afgebroken" en in categorieën zijn opgedeeld. In plaats van persoonsstructuur zijn er personaliafacetten: leeftijd, beroep, etc. Gaat men, om tot bepaalde duidelijke persoonsstructuren te komen, deze weer extra selecteren tot groepen van zowel een bepaalde leeftijd als een bepaald beroep, een bepaalde confessie, e.d., dan ontstaat weliswaar een veelzijdiger beeld, maar dan worden de aantallen in de steekproef spoedig te klein om nog statistisch betrouwbare interpretatie toe te laten.

Bovendien blijven de typisch statistische personalia-gegevens van een vrij primitieve aard. Leeftijd in jaren toch is niet altijd biologische leeftijd, psychologische leeftijd, intelligentieleeftijd, etc. Het simpele confessiebegrip zegt nog weinig over de religieuze beleving, etc.

Wil men een dergelijke persoonsstructuur inderdaad sprekend opvoeren, dan is men vrij snel gedwongen terug te keren naar de schilderingen van het individuele geval.

Hetzelfde geldt voor recreatietypen. Tabellarisch vindt men de vrije-tijdsbesteding steeds in soorten opgedeeld. Een enkele maal zal men eens twee soorten direct vergelijken, maar van directe samenhang, waarvoor tabellen met eventueel een tiental ingangen vereist zouden zijn, leent de statistische benadering zich minder 1).

---

1) Zie Typebepaling, blz. 14, om althans een bescheiden eerste poging op dit terrein te leren kennen.

Ook hier is directe all-round vergelijking het beste mogelijk indien men terugkeert naar de waarneming van een persoon en zoekt naar het totaalbeeld van zijn vrije-tijdsbesteding. Tenslotte komt hier nog als derde factor bij dat de statistiek in haar categorievorming vaak noodgedwongen aprioristisch is.

Alle te maken onderscheidingen en indelingen en alle te stellen vragen zijn van tevoren in gereedheid gebracht en binnen dit kader wordt de realiteit afgeschilderd met behulp van nadien verkregen cijfers.

Alle verrassingen die de samenleving buiten dit kader in petto zou hebben, kunnen niet meer worden ontdekt. Er is niet naar gevraagd en er wordt geen indeling op gebaseerd.

2. Motivering van de keuze der vrije interviews

Indien het duidelijk is, dat bepaalde complexe begrippen als levensstijl, gezinssfeer, ouderlijke autoriteit, e.d. zich voor de statistische, analytische en kwantificerende bewerking vooralsnog minder lenen, dan ligt het voor de hand uit te zien naar een complementaire methode.

Reeds bij het vorige onderzoek zijn, in deze lijn denkend, een aantal vrije interviews opgenomen, die streven naar een aanvullende beeldvorming 1). Het relatieschema ligt hierbij vrijwel polair tegenovergesteld als bij de statistische benadering. Niet de confrontatie van één gesommeerd persoonskenmerk met één gesommeerde activiteit, maar de confrontatie van alle typische kenmerken van één persoon met al zijn activiteiten, staat hier centraal 2).

Men is hier niet gebonden aan al te grove categorieën en aan vereiste kwantificeringen. Men kan elke nuancering die men van belang acht weergeven. Bovendien geeft dit niet-vóórgeselecteerde integratiekader de mogelijkheid nieuwe relaties op te sporen, die voor de opstelling der statistische vragenlijst van grote waarde kunnen zijn. Daarnaast is in het interview een grote concentratie mogelijk op het typerend geachte, bijv. het bezoek aan cowboyfilms door een jonge arbeider in de grote stad, etc. Hoe waardevol een dergelijke aanvulling ook is, er dienen toch enkele evidente tekortkomingen te worden geconstateerd. Zij vallen nl. onder drie hoofden, te weten:

a. subjectiviteit;
b. geen exacte hanteerbaarheid;
c. toevalligheid.

Ad a. Bij vrije interviews is men verregaand afhankelijk van de subjectieve indrukken van de enquêteur. De vraag is of een andere interviewer tot een zelfde beeld zou zijn gekomen.

Ad b. Welke exacte waarde moet men hechten aan de meer generaliserende typeringen?
Dit vraagstuk wordt bijv. zeer actueel indien bepaalde suggesties uit de interviews in een andere richting wijzen dan statistische constateringen op hetzelfde terrein. Het bezwaar is hier, dat men niet weet hoe zwaar een dergelijke suggestie moet wegen om inderdaad geldingskracht te verkrijgen.

Ad c. Het vorige argument leidt als vanzelf tot het laatste.
In hoeverre is deze beeldvorming door middel van een bepaald aantal interviews toevallig?
De representatieve waarde van een dergelijke beeldvorming, waarbij geen exacte waarschijnlijkheids- en betrouwbaarheidsmarges kunnen worden vastgesteld, zal te allen tijde een moeilijk punt blijven.

3. De gevolgde werkwijze

Toen bij dit onderzoek besloten werd, evenals in het eerste, de methode der vrije interviews toe te passen, is getracht hiervoor een vorm te vinden, die de genoemde voordelen zo goed mogelijk handhaafde en de nadelen zoveel mogelijk uitbande.

Een onderzoekersteam bestaande uit 7 personen 3) van een, in zo veel mogelijk opzichten zo gevarieerd mogelijke samenstelling, nam ca. 250 interviews af, intermitterend in een periode van ± een half jaar, in zeer uiteenliggende delen van Nederland. Bij niet-individuele opdrachten wisselde de samenstelling der teamonderdelen voortdurend.

Alle uitkomsten werden vastgelegd (eventueel in samenvattende verslagen) en werden onderling en met derden (eventueel ter plaatse) uitvoerig bediscussieerd. De interviewers beschikten vrijwel allen over voorafgaande, onafhankelijk van elkaar verkregen interviewervaring. De handhaving der voordelen werd gezocht in het handhaven van het vrije karakter van het gesprek, de accentuering der sfeer- en milieu-taxatie en de vrij uitvoerige, verbale weergave.

Nog sterker is gestreefd naar het naar voren brengen van het typerende.

Teneinde nu de voornoemde drie bezwaren zo goed mogelijk te ondervangen, is met de volgende modificaties geëxperimenteerd.

Ad a. Ter beperking der subjectiviteit

Nog uitvoeriger dan de eerste maal is een controlesysteem ingeschakeld. De eerste set interviews werd geheel door tweetallen afgenomen en onderling onafhankelijk genoteerd. Door een derde werden de dubbelstellen vergeleken en op afwij-

---

1) Radio en vrije-tijdsbesteding. Centraal Bureau voor de Statistiek. Utrecht, 1954.

2) En niet alleen de persoon. Eventueel ook het gezin of bedrijf, de school of de stad, zie hierna, blz. 20 .

3) Mevr. M.Burgers-Molendijk, mej. M.C.S.de Jager en de heren A.Goudswaard, D.Hazelhoff, J.Moeliker, A.H. Sijmons en P.Thoenes.

kingen onderzocht. Reeds van de aanvang af(en dus niet door een overnemen van elkaars vooroordelen) bleek een verrassend hoge conformiteit. Voor de latere interviews is de controle in deze vorm dan ook achterwege gebleven. Meer dan de helft der interviews is echter door dubbelstellen afgenomen, waarbij de rapporteur het interview ter beoordeling aan zijn (steeds wisselende) partner voorlegde.

De conclusie is dat de subjectiviteit bij een dergelijke methode, mits het team niet te klein en voldoende gevarieerd is en de onderzoeker niet al aan een zéér bepaalde routine gewend is, zodanig binnen de perken gehouden kan worden,dat zij geen ernstig bezwaar vormt. Het verschil tussen een goed en een slecht interview is in dit verband niet zozeer een verschil tussen goede en foute beeldvorming, maar tussen oppervlakkige en genuanceerde beeldvorming.

Ad b. De exactheid der beeldvorming

In hoeverre zijn nu exacte (cijfermatige) conclusies te trekken uit "een reeks aardige verhaaltjes"?

Zonder in discussie te willen treden, in hoeverre de vercijferingsmogelijkheid bij de statistische methode bijv. inderdaad altijd een exacte waarneming weerspiegelt (nog daargelaten een exacte interpretatie toelaat) dient erkend te worden, dat een cijfermatige uitdrukbaarheid de waarde van deze methode (en het onderzoek naar de waarde) ten zeerste zou bevorderen.

Hiertoe is het volgende experiment gewaagd:
In een betrekkelijk homogene groep (bijv. de kinderen uit één klas van een v.h.m.o.-school) werd een aantal vrije interviews afgenomen door tweetallen; de één interviewde, de ander vulde een zeer uitvoerig schema in, zodat naast een verbaal verslag een "statistisch" verslag werd uitgebracht, dat werd neergelegd in het schema, vermeld op bladzijde 19.

De statistische analyse moest rekening houden met het feit, dat de enquête resultaten opleverde in de vorm van bevestigende of ontkennende antwoorden en in het bijzonder resultaten vastgelegd in de onderscheidingen "veel, matig, weinig". Dergelijke uitkomsten kunnen wiskundig statistisch verwerkt worden met methoden, die niet op meting, maar op rangschikking stemmen. In het bijzonder kon hier gebruik worden gemaakt van een methode van A.Stuart 1), die in een bepaald opzicht beter is dan de bekende chi-kwadraattoets voor tabellen met dubbele ingang. De chi-kwadraattoets houdt nl. geen rekening met de rangorde, die aan een tabel eigen kan zijn. Stuarts toets doet dit wel en laat dus in dit opzicht geen gegeven verloren gaan. Dit laatste is ongewenst in een geval als het onderhavige, waarbij het gaat om weinig sprekend materiaal.

1) A.Stuart, The estimation and comparison of strenghts of association in contingency tables, Biometrika 1953.

Om dit materiaal zo min mogelijk door storende invloeden te laten verzwakken werden de interviews in duplo gehouden. Daarbij bleek 15% der antwoorden afwijkend. In onderling overleg kon dit tot 5% worden gereduceerd. Een ernstig bezwaar bleek echter, dat de onderzoeker, met de toekomstige zo compleet mogelijke invulling der vragenlijst in gedachten, vaak niet in staat bleek het interview geheel vrij te houden.

Ondanks de aan het onderzoek bestede zorgvuldigheid is gebleken, dat de wiskundig-statistische analyse vrijwel nergens significante relaties kon vaststellen, zelfs daar waar de verbale benadering op een zeer directe relatie wees.

Vermoedelijk zouden bij voldoende voortzetting van het experiment wel significante uitkomsten zijn verkregen. Gezien echter het gevaar van deze methode voor het vrije karakter van de interviews, werd de proefneming niet verder voortgezet.

De voorlopige conclusie mag dus niet zijn dat een zeer veel verfijnde vraagstelling zich niet voor exactere bewerking leent. Wel lijkt het zeer waarschijnlijk dat de combinatie van het vrije interview met een aprioristische vraagstelling (ook al worden de vragen niet expliciet gesteld en de antwoorden achteraf ingevuld),psychologisch bij de interviewer op grote moeilijkheden stuit.

Ad c. Representativiteit

1) Bij het eerste onderzoek werd een aantal interviews zeer willekeurig in geheel Nederland geplaatst. Bij een beperkte weergave (± 80 interviews) blijft echter een onmiskenbaar bezwaar, dat vertegenwoordigers van een aantal groepen en typen in het geheel niet bezocht en vermeld worden. Hier is inderdaad van een lacune sprake, daar op het eerste gezicht de willekeurige spreiding een zekere all-round beeldvorming suggereert. Teneinde deze keer dit risico te vermijden, is de plaatsing der interviews geconcentreerd op die groepen, die om de een of andere reden de bijzondere aandacht hebben getrokken 2).
   Dit leidde tot de volgende selectie:
   1. Enkele kleine, geïsoleerde, rustige plattelandsstadjes.
   2. Iets grotere steden met nieuwe industrieën en groeiend inwonertal.

2) De poging, de representativiteit van een "all-round" Nederlands beeld te verhogen door het plaatsen van steeds meer interviews, is uiteindelijk aan grenzen gebonden. Het menselijk apperceptievermogen is nl. niet ongelimiteerd in staat steeds nieuwe beelden in één totaalbeeld te verwerken (G.R.Lavers and B.Seebohm Rowntree. English Life and Leisure. London, 1952), gaat met het laten lezen van 200 kleine interviews hierbij reeds tot de uiterste grens. Vergroting der representativiteit dient dan uiteindelijk gezocht te worden in de beperking van het te onderzoeken object.

STATISTISCH SCHEMA VOOR UITWERKING INTERVIEWS

A. SOCIOLOGISCHE FACTOREN

I 1. PERSONALIA

a. Naam . . . .

b. Woonplaats . . ..

c. Bedrijf/school .....

d. Leeftijd . . ..

e. Geslacht . . ..

f. Godsdienst . . ..

II 2. GEZINSGROOTTE EN WOONSITUATIE

a. Huidige gezinsgrootte (in breukvorm) . . . .

b. Geboortenummer (in breukvorm). . . . .

c. Eigen kamer? . . . . . ja/neen

d. Tuin? . . . . . V A

3. GEZINSSITUATIE

a. Generatieverhouding

1. Aanv.oud.aut. . . . . ja/neen

-Subj.ervaring (mate van hinder) . . . . . V M W

2. Confl.sit. . . . . ja/neen

3. Naast elk. . . . . ja/neen

-Subj.ervaring (mate van hinder) . . . . . V M W

4. Kam.sch. . . . . ja/neen

b. Gezinsbinding

1. Uithuizigheid p.p. . . . . av.w.

2. Gezamenlijk met vacantie gaan . . . . . V M W

3. Gez.feestdagen (Kerst, Oud-Nw, enz.) . . . V M W

c. Sociabiliteit v.h. gezin

1. Vrijheid om vrienden mee te nemen . . . . . V M W

2. Veel aanloop thuis (ook voor ouders) . . . V M W

Conclusie van 3 . . . . . ● G M S

4. SOCIAAL-CULTUREEL NIVEAU VAN HET GEZIN

a. Beroep vader.....

b. Positie vader in bedrijf of kantoor . . . . . LH LM O

c. Welstand van het gezin (v.h. tot 1) 4 3 2 1

d. Mate van cult. en maatsch.activiteit . . . . . V M W

Conclusie van 4 . . . . . ● H M L

III 5. SCHOOLFACTOREN

a. Klasse . . . .

b. Vorderingen . . . . . ● G M S

c. Mate van inspanning . . . . . V M W

d. Contact klasgenoten . . . . . V M W

e. Al of niet plezierig op school . . . . . Z M W

6. WERKFACTOREN

a. Beroep p.p.....

.....

b. Mate van geschooldheid . . . . . ● V M W

c. Mate van zelfstandigheid . . . . . ● V M W

d. Mate van verantwoordelijkheid . . . . . ● V M W

e. Mate van vermoeiendheid

1. Objectief . . . . . ● V M W

2. Subjectief . . . . . V M W

f. Mate van afwisseling

1. Objectief . . . . . ● V M W

2. Subjectief . . . . . V M W

g. Contact beroepsgenoten (tijd.werkz.h.) . . . . V M W

Conclusie van 6 (mate van arbeidsvr.) . . . . ● V M W

B. VRIJE-TIJDSBESTEDING

			MET WIE?	Wel eens in club- of ver.-verband?	PREFERENTIE
I	Film	G Z N			
	Concert	G Z N			
	Toneel	G Z N			
	Tentoonstellingen .	G Z N			
	Musea	G Z N			
II	Lichaamssport . . .	V M W		G Z N	
				G Z N	
	Denksport (schaken, dammen, puzzelen e.d.)	V M W		G Z N	Waar?.....
	Kaarten	V M W		G Z N	Waar?.....
	Musiceren	V M W		G Z N	Waar?.....
	Toneelspelen	V M W		G Z N	Waar?.....
III	Fietsen of wandelen.	V M W			
	Dansen	V M W			Waar?.....
	Winkelen	V M W			
	Flaneren, slenteren.	V M W			
	Café-bezoek	V M W			Ook om te biljarten?.....
IV	Radiobeluistering. .	G Z N			
	Lezen: krant	G Z N			Ook strips?.....
	tijdschriften	G Z N			
	boeken . . .	G Z N			Laatst gelezen boek:.....
	beeldromans .	G Z N			
	Handwerken	G Z N			
	Knutselen	G Z N			
	Verzamelen	G Z N			
V	Ontw.cursussen . . .	V M W			
	Kerkgang	G Z N			
	Catech.,resp.congreg.	G Z N			
	Pers.-,resp.schoolver.	G Z N			
	Jeugdbeweging . . .	G Z N	Welke?.....		Functie:.....
	Vakvereniging . . .	G Z N	Welke?.....		Functie:.....
VI	Overige bezigheden			evt.	
	.....	V M W		G Z N	
	.....	V M W		G Z N	
	.....	V M W		G Z N	
VII	Zakgeldbesteding		Besteding:		
	bedrag per week. .				
	resp. per maand. .				

SAMENVATTING EN CONCLUSIES

Mate van bewuste keuze . . . . . ●	Z M W
Mate van groep volgen . . . . . ●	Z M W
Mate van plicht-karakter . . . . . ●	Z M W
Mate van escapisme . . . . . ●	Z M W
Mate waarin ouder(s) cultureel leiden. ●	Z M W
= Wie dan event.wel? ●	
.....	

RECREATIE-TYPEN

Mate van actief zijn . . . . . ●	Z M W
Mate van passief zijn . . . . . ●	Z M W
Mate van individueel bezig zijn . . . ●	Z M W
Mate van collectief bezig zijn . . . . ●	Z M W
Mate van ontwikkeling in recreatie . . ●	Z M W
Mate van verstrooiing in recreatie . . ●	Z M W
Mate van gezelligheid in recreatie . . ●	Z M W

OPMERKINGEN T.B.V. VERSLAG

3. Traditionele agrarische plattelandssamenleving.
4. Nieuw-gevormde plattelandssamenleving.
5. Geschoolde arbeiders in grote stad.
6. Ongeschoolde arbeiders in grote stad.
7. V.h.m.o.-jeugd in de stad en op het platteland.
8. Personeel van twee grote Rijkskantoren.

Bij deze keuze hebben de volgende vraagstukken een rol gespeeld:

1. Bestaan er nog plaatsen in Nederland, die met de moderne recreatiemedia nog betrekkelijk onbekend zijn gebleven? (punten 1 en 3).
2. Wat is de invloed van de industrialisatie op de vrije-tijdsbesteding? (punt 2).
3. Hoe ontwikkelt zich de recreatie in een nieuwe samenleving? (ad 4).
4. Wat zijn de recreatiemogelijkheden van de moderne arbeider? (ad 5 en 6).
5. Welke vrije-tijdsbestedingsmogelijkheden heeft de jeugd in school en bedrijf? (ad 7 en 8).

De laatste vraag stond centraal bij het onder ad b. op blz. 17 vermelde experiment om tot een exactere beeldvorming te geraken. Dit heeft er toe geleid dat in de praktijk verhoudingsgewijs teveel interviews bij jonge mensen zijn geplaatst. Binnen het gegeven kader van tijd en geld is de beeldvorming t.a.v. andere groepen, zoals jonggehuwden, ouden van dagen, e.d., daardoor zeer onvolledig.

2) Betrouwbaarheid.

Geplaatst werden individuele, groeps- en gezinsinterviews. De selectie der personen vond zoveel mogelijk plaats door bij een bepaalde school of bepaald bedrijf een aantal willekeurige kaarten uit het aanwezige kaartsysteem te lichten, de namen te noteren en de desbetreffende zonder nadere aankondiging voor een interview uit te nodigen. Volledigheidshalve dient vermeld te worden, dat het onaangekondigde karakter niet altijd verwezenlijkt kon worden. Een enkele personeelschef of directeur, die, bij alle welwillendheid, toch wat onwennig tegenover de interviewersinvasie stond, voelde zich verplicht, de aan hen toevertrouwde werkkrachten of leerlingen vantevoren globaal in te lichten over een te verwachten interview. In hoeverre dit geleid heeft tot een zekere mate van framing-up bij de beantwoording is moeilijk na te gaan. Een getrainde interviewer bemerkt al spoedig een al te duidelijke make-up. De meer geraffineerde is moeilijker te constateren. Een enkele maal werd zij in het nagesprek met ouders, collega's, e.d. inderdaad geconstateerd. Voor het overige is de betrouwbaarheid der antwoorden bij de vrije interviews, methodologisch gesproken, niet een apart probleem. Onjuiste vermeldingen kunnen bij een schriftelijke enquête of bij mondelinge afwerking van een vragenlijst evenzeer voorkomen. Hoogstens kan men zeggen dat bij het vrije interview dikwijls subtiele persoonlijke kwesties ter sprake komen, waarbij men eerder geneigd zou kunnen zijn een opzettelijk verkeerd beeld te geven. Hier staat echter tegenover dat de gehele sfeer van het vrije interview zo is, dat werkelijk diepgaande aangelegenheden meestal niet door de interviewer gevraagd, maar door de geïnterviewde spontaan te berde worden gebracht.

Indien hierbij al eens iets wat te mooi of te lelijk wordt voorgesteld, dan heeft de interviewer (in tegenstelling tot de statistische bewerker, die alleen een vragenlijst ziet) aan talrijke secundaire kenmerken zoals kleding, woordkeuze, interieur, etc. een belangrijke steun voor correctie.

Daarnaast kan hij, bij twijfel, op een bepaald onderwerp nader ingaan of het naderhand elders doen controleren.

Vooral het gezinsinterview, waarbij de gezinsleden veelal elkaar corrigeren, is in dit opzicht zeer waardevol.

4. Het sociologisch aspect

Gezinsinterviews zijn niet slechts om de hierboven genoemde redenen gehouden 1).

Het feit dat de recreatie meer dan waar ook in het gezin plaats heeft, maakt het noodzakelijk het gezin zelf te observeren. De rol van de "environmental factor" is vrijwel nergens zo duidelijk te constateren als juist hier. Hierdoor krijgt de beeldvorming, naast het psychologische element, dat het gesprek onder vier ogen kenmerkt (en naar de ervaring leert, de beeldvorming overmatig kan beïnvloeden), een gezinssociologisch aspect, waarvan de waarde moeilijk kan worden onderschat.

Bij de hier gevolgde werkwijze, waarbij in één omgeving, zij dit bedrijf, school, streek of kleine stad is, een groot aantal interviews wordt geconcentreerd, ontstaat een duidelijk beeld, niet alleen van de geïnterviewde persoon en het gezin, maar door het telkens meer naar voren komen van bepaalde omgevingsaspecten, ook van de groepssituatie als geheel. Dit beeld is vaak zo duidelijk en verklaart zoveel omtrent individuele gedragingen der geïnterviewden, dat in een aantal gevallen deze totaalbeelden in de publikaties zijn verwerkt. Zij zijn dus een bepaald soort sociogrammen, die, oorspronkelijk als werknotitie bedoeld, zo karakteristiek bleken, dat zij als socialogische-achtergrond-factor aan de beeldvorming werden toegevoegd.

---

1) Gezinsinterviews werden veelal geplaatst door bemiddeling der op school en in het bedrijf reeds ondervraagde personen. Belangwekkend was hierbij vaak vergelijking van bepaalde schilderingen, zoals die eerst door de jongeren in school en bedrijf werden gegeven, met die welke de ouders en andere gezinsleden 's-avonds thuis gaven.

BIJLAGE I. DE GEBRUIKTE VRAGENLIJST

Nederlandse Stichting voor Statistiek

Enquête A 826 - I

Vragen mondeling en woordelijk stellen. Antwoorden woordelijk noteren en/of codecijfer omcirkelen.

Voor inleidende zin : zie instructie bij enquête A 826 - I

1a Zoudt U mij eerst willen vertellen of U ongehuwd, gehuwd of gehuwd geweest bent ?

ongehuwd - V	gehuwd - X	gehuwd geweest - O

2a En hoe is Uw/deze huishouding, d.w.z. thuis verblijvende gezinsleden en eventuele andere inwonende personen, naar geslacht en leeftijd samengesteld ?

	man	vrouw	inwonende kinderen en anderen									
geslacht												
leeftijd												

b U bent dus zelf . . . jaren oud ? (Enq. kruisje plaatsen onder leeftijd van O.P. in schema)

3a Heeft U een beroep of beroep gehad of heeft U geen beroep ?

heeft een beroep - V	heeft een beroep gehad - X	geen beroep - O

b Wat zijn/waren dan Uw beroep en functie en in welk soort bedrijf bent/was U werkzaam ? Is/was dit in loondienst of zelfstandig ?

Enq. over op vraag 4a

Beroep :
Functie :
Soort bedrijf :
Loond./zelfst. :

c Hoeveel personen werken/werkten ongeveer in dat bedrijf ?

(aantal invullen) →

d (Enq. vraag 3d alléén stellen als O.P. thans in fabriek of op kantoor werkzaam is ; zie 3b) : Met hoeveel personen werkt U tezamen in een vertrek of in een zaal ?

(aantal invullen) →

e Volgt U onder werktijd nog een opleiding van één of meer uren per week ?

ja - V	neen - X

4a Volgt U schriftelijk onderwijs ?

ja - V	neen - X

b Volgt U nog avondonderwijs ?

ja - V	neen - X

c Voor welke vakken of diploma's ?

5a (Enq. vragen 5a en b alléén stellen aan jeugdige personen die bij 3a hebben opgegeven geen beroep uit te oefenen) : Volgt U op het ogenblik dagonderwijs of werkt U thuis ?

volgt dagonderwijs - V	werkt thuis - X

b Welke school of onderwijsinstelling is dit ?

6a Welke school- of onderwijsinstelling heeft U het laatst bezocht ?

b Welke diploma's bezit U ?

7a (Enq. vraag 7a niet stellen indien de man of een alleenstaande vrouw wordt ondervraagd ; zie 2a). Wat zijn/waren beroep en functie van de hoofdkostwinner van het gezin en in welk soort bedrijf is/was hij werkzaam ? Is/was dit in loondienst of zelfstandig ?

Beroep :
Functie :
Soort bedrijf :
Loond./zelfst. :

8a Wat is Uw kerkelijke gezindte ?

Rooms-Kath. - 1	Ned. Herv. - 2	Geref. - 3	Ander - 4	Geen - 5

b Bent U in de afgelopen 3 weken nog naar de kerk geweest ?

ja - 1	neen - 2

9a Om een inzicht te krijgen wat de Nederlanders zo al in hun vrije tijd doen, zou ik U willen vragen mij op te geven wat U deed:

(Enq. voor gesprekken op Maandag) : Zaterdag van 12 uur 's middags tot het naar bed gaan / Zondag van het opstaan tot het naar bed gaan

(Enq. voor gesprekken op andere dagen) : gisteravond van half zes tot het naar bed gaan.

Om de gedachtente bepalen zou ik graag per kwartier met U nagaan wat U achtereenvolgens deed, waar U toen was en wie er eventueel met U meedeed of U vergezelde (Enq. op inlegvel aantekenen).

12/14	15/17	18/28	W	LA					

← (Enq. dit niet invullen)

10a Nu zou ik graag enige vragen stellen over radiobeluistering.

Is er hier in het gezin / Heeft U een radiotoestel, radiodistributie, beide of geen van beide ?

radio - 1	distributie - 2	beide - 3	geen van beide - 4
	Enq. over op vraag 12a		Enq. over op vraag 15a

b Heeft het radiotoestel een F.M.- band ?

ja - V	neen - X

11a Hoe ontvangt U 's morgens Hilversum I (dit is dus op 402 m. rechts op de schaal) ; is dit goed, matig, slecht of heeft U daarover geen oordeel ? En Hilversum II (dus op 298 m. links op de schaal) ?

	Hilversum I (402 m.)				Hilversum II (298 m.)				
's morgens	goed - 1	matig - 2	slecht - 3	geen oordeel - 4	goed - 1	matig - 2	slecht - 3	geen oordeel - 4	A
's middags	goed - 1	matig - 2	slecht - 3	geen oordeel - 4	goed - 1	matig - 2	slecht - 3	geen oordeel - 4	B
's avonds	goed - 1	matig - 2	slecht - 3	geen oordeel - 4	goed - 1	matig - 2	slecht - 3	geen oordeel - 4	C

b En hoe is de ontvangst op de beide zenders 's middags ? (Enq. in bovenstaand schema omcirkelen)

c En 's avonds ? (Enq. in bovenstaand schema omcirkelen).

12a Hebt U gisteravond / Zaterdagavond thuis de radio gehoord ?

ja - 1	neen - 2
	Enq. over op vraag 13a

b Hier heb ik een kaartje met radioprogramma's van gisteravond / Zaterdagavond . Kunt U mij zeggen naar welke programma's van Hilversum U heeft geluisterd door de daarachter vermelde nummers op te noemen ? Zoudt U daarbij tevens willen aangeven welke programma's U zelf hebt gekozen en hoe U daar dan toe kwam, dus of U het programma uit programmablad of krant haalde, of U het programma zonder een blad kende of dat U de radio zo maar aanzette of op dit station overschakelde. (Enq. radioprogramma overhandigen en antwoorden op inlegvel noteren)

c Heeft U gisteravond nog naar buitenlandse zenders geluisterd ?

ja - 1	neen - 2

d Van hoe laat tot hoe laat was dat dan ? (Enq. aantekenen onderaan inlegvel)

e Waren er gisteravond nog programma's bij welke U via de F.M.-band of een hulpzender hebt beluisterd ?

ja - 1	neen - 2

f Welke waren dit ? (Enq. op inlegvel aantekenen)

13a Wordt hier in huis gebruik gemaakt van een radioprogrammablad ?

ja - 1	neen - 2

b,c Van welke omroep vereniging ?

AVRO - 1	KRO - 2	NCRV - 3
VARA - 4	VPRO - 5	verschillende - 6

Raadpleegt U dan de krant voor de radioprogramma's ?

ja - 7	neen - 8

4a Luistert U geregeld, nu en dan of zelden of nooit naar :

Nederl. uitzending van de B.B.C. ?	geregeld - 1	nu en dan - 2	zelden of nooit - 3
Duitse zenders ?	geregeld - 1	nu en dan - 2	zelden of nooit - 3
Brussel, Vlaamse uitzending ?	geregeld - 1	nu en dan - 2	zelden of nooit - 3

b (Enq. deze vraag alleen stellen indien bij één of meer der bovengenoemde uitzending de "1" achter "geregeld" is omcirkeld). Naar welke programma's van deze zender(s) luistert U dan geregeld ?

Nederlandse uitzending B.B.C. →
Duitse zenders →
Brussel, Vlaamse uitzending →

15a Bezoekt U wel eens de bioscoop, besloten voorstellingen niet medegerekend ?

ja - 1	neen - 2
	Enq. over op vraag 21a

b Hoe vaak gaat U daar dan heen ?

. . . x per week	. . . x per maand	. . . x per jaar

16a Bezoekt U altijd of bijna altijd dezelfde bioscoop ?

ja - 1	neen - 2

b Doet U dit omdat er geen andere bioscoop is ; omdat het een buurttheater is ; omdat er films gegeven worden die U graag ziet of om nog andere redenen ?

geen andere bioscoop - 1	buurttheater - 2	films die O.P. graag ziet - 3
andere - 4 n.l. →		

17a Hebt U een vaste dag voor bioscoopbezoek ?

ja - 1	neen - 2

b Welke dag is dat ?

18a Hier heb ik een kaartje waarop verschillende onderdelen uit het voorprogramma zijn vermeld. Kunt U mij in volgorde van voorkeur 3 onderdelen opnoemen die U het liefst ziet of heeft U geen voorkeur ? (Enq. kaart 1 overhandigen en achter de onderdelen die worden genoemd de cijfers 1, 2 of 3 plaatsen).

	rangnummer
nieuws →	
sport →	
reclamefilm →	
reisfilm →	
ontwikkelingsfilm →	
tekenfilm →	

geen voorkeur - V

geen antwoord - X

19a Wanneer bezocht U voor het laatst een filmvoorstelling ?

1 - 3 dagen geleden - 1	4 - 6 dg geleden - 2	7 - 14 dagen geleden - 3	meer dan 6 mnd t/m 1 jaar - 6	
15 dagen t/m 1 maand - 4	meer dan 1 maand t/m 6 maanden - 5		meer dan 1 jaar - 7	

b Hoe heette(n) de hoofdfilm(s)die U het laatst heeft gezien ?

c Welke van de films die U de laatste tijd hebt gezien vond U het mooiste of heeft U het meest geboeid ?

d Heeft U wel eens een film meer dan 1 maal gezien omdat hij U bijzonder boeide ?

ja - 1	neen - 2

e Welke dan ?

20a Wat is Uw mening over het peil van de films die in de bioscopen in Uw omgeving worden vertoond ? Vindt U dit peil over het algemeen goed, matig of slecht of heeft U daarover geen bepaalde mening ?

goed - 1	matig - 2	slecht - 3	geen mening - 4

b.c Ziet U elders wel eens film bv. in verenigingsverband? ja - 1 | neen - 2 of bij een filmliga? ja - 3 | neen - 4

Nu zou ik graag enkele vragen over lezen stellen.

21a Leest U wel eens boeken ?

ja - V	neen - X

Enq. over op vraag 27a

b Hier heb ik een kaartje waarop verschillende soorten boeken staan. Kunt U mij ook zeggen welke U voornamelijk leest ? (Enq. kaart 2 overhandigen).

Jeugdboeken - V	Pop. wetensch. - X	Godsdienstige boeken - 0	Detectiveboeken - 1
Avont. en wildwestboeken - 2	Historische romans - 3	Streekromans - 4	Realistische romans - 5
Andere romans - 6	Gedichten - 7	Beeldromans - 8	

22a Kunt U de titel en eventueel schrijver noemen van het jeugdboek waaraan U bijzonder gehecht bent/was ?

Titel :

Schrijver :

b Welke is de titel en de schrijver van het boek dat U het laatst gelezen hebt of dat U aan het lezen bent ?

Titel :

Schrijver :

c Wanneer had U dit boek uit of als U er nog mee bezig bent, wanneer had U het voorafgaande boek uit ?

1 - 3 dagen geleden - 1	4 - 6 dagen - 2	7 - 14 dagen - 3	15 dagen t/m 1 maand - 4
meer dan 1 mnd t/m 6 mnd - 5	meer dan 6 mnd t/m 1 jaar - 6	meer dan 1 jaar - 7	

23a Wie is Uw meest geliefde schrijver ?

24a (Enq. vragen 24a en b niet stellen aan gehuwde vrouwen): Bezit U zelf boeken, afgezien dan van leerboeken ?

ja - 1	neen - 2

b Hoeveel zijn dit er ongeveer ? (aantal invullen) →

25a Leent U geregeld boeken ?

ja - 1	neen - 2

b Waar leent U ze dan van ?

familie of kennissen - 1	Openbare leeszaal of bibliotheek - 2	winkelbibliotheek - 3
schoolbibliotheek - 4	verenigingsbibliotheek - 5	andere bibliotheek - 6 n.l.

26a Hoe komt U gewoonlijk aan de titels van de boeken die U leest ? Hier heb ik een kaartje waarop een aantal mogelijkheden staan vermeld.(Enq.kaart 3 overhandigen)

op aanbeveling van familie, vrienden of kennissen - 1	idem van bibliotheekpersoneel - 2		
idem van boekhandelaar - 3	catalogus - 4	recensies - 5	advertenties - 6
radiobesprekingen - 7	prospectus - 8	anders - 9 n.l.	

27a Leest U tijdschriften uit een leesportefeuille ?

ja - 1	neen - 2

28a Welke dag- of nieuwsbladen worden hier in huis geregeld gelezen ?

28b Welke week-, 14-daagse- of maandbladen (damesbladen inbegrepen) worden hier in huis geregeld gelezen ?

Nu zou ik tenslotte nog graag een paar vragen over andere vormen van vrijetijdsbesteding willen stellen.

29a Hier heeft U een kaartje waarop een aantal soorten verenigingen staan vermeld, al dan niet met voorbeelden erbij om de bedoeling duidelijk aan te geven. Bent U actief of werkend lid van één of meer van deze soorten verenigingen en zo ja, van welke dan ? (Enq. kaart 4 overhandigen en volgnummer voor de door O.P. genoemde soort (en) verenigingen omcirkelen)

	R.K.	N.H.	andere	geen	per week	per maand	per jaar
1. Org. met sociaal of paed. doel →							
2. Org. met godsdienstig doel →							
3. Organisatie met politiek doel →							
4. Organisatie met cultureel doel →							
5. Organisatie tot ontspanning en vermaak →							
6. Sportverenigingen →							
7. Jeugdverenigingen →							
8. Andere, n.l.							

b Zoudt U mij van deze vereniging / elk van deze verenigingen willen zeggen of deze op godsdienstige grondslag is en zo ja, of dit op Rooms-Katholieke, Nederlands-Hervormde of andere godsdienstige grondslag is ? (Enq. achter elk der genoemde soorten verenigingen in de desbetreffende kolom een X plaatsen).

c (Enq. vraag 29c alleen stellen als bij 29a code "6" voor sportverenigingen is omcirkeld) : Welke soort of soorten sport beoefent U ?

athletiek - V	handbal - X	hockey - 0	korfbal - 1	tennis - 2	turnen - 3	voetbal - 4
volleybal - 5	zeilsport - 6	zwemmen - 7	andere - 8	n.l. →		

d Zoudt U mij nog willen opgeven hoeveel avonden en/of middagen U per week, per maand of per jaar U aan de door U opgegeven soort / elk van de door U opgegeven soorten vereniging besteed ? (Enq. in bovenstaand schema in desbetreffende kolom aantal vermelden).

30a Hier heeft U een kaartje met een aantal soorten toneel- en muziekuitvoeringen. Kunt U mij ook zeggen hoe vaak U in de afgelopen 12 maanden de verschillende soorten uitvoeringen heeft bezocht ? (Enq. kaart 5 overhandigen)

door een beroepsorkest →	maal
door een amateurorkest, harmonie of fanfare (geen jazz) →	maal
door jazzorkest of band →	maal
door een solist →	maal
kooruitvoering →	maal
operavoorstelling →	maal
door een operettegezelschap →	maal
door beroepstoneelgezelschap →	maal
door amateurtoneelgezelschap →	maal
door beroepscabaret →	maal
door amateurcabaret →	maal

31a Bespeelt U zelf een muziekinstrument of zingt U in zangclubje of zangvereniging of doet U geen van beiden ?

bespeelt muziekinstrument - 1	zingt - 2	geen van beiden -3

b Welk instrument bespeelt U ?

c Speelt U alleen of in groepsverband ?

alleen - 1	groepsverband - 2

32a Heeft U nog andere liefhebberijen ?

ja - 1	neen - 2

b Welke ?

c En hoeveel uren heeft U daaraan in de afgelopen week besteed ?

33a (Enq. Indien O.P. een kind is, deze vraag aan één der ouders stellen) : Nu nog één vraag, die voor dit onderzoek zeer belangrijk is, maar waarop U, als U niet wilt, natuurlijk geen antwoord behoeft te geven. Hier heb ik een kaartje, waarop 4 inkomensgroepen staan. Zoudt U mij door het noemen van de letter dat ervoor staat, willen aangeven in welke groep het inkomen van het gezinshoofd valt ? (Enq. kaart 6 overhandigen).

A - 1	B - 2	C - 3	D - 4	zegt niets - 5	weet niet - 6

34a Enq. invullen zonder vragen :

AV - 1	OV - 2	KM - 3	GM - 4	W - 5

b Woonplaats O.P.

c/f

Naam enquêteur	Nummer enquêteur	Datum gesprek	Volgno. gesprek

(Enq. Hier antwoorden noteren op vraag 9a)

Tijd	Wat deed U ?	Waar was U toen ?	Wie deed met U mee of vergezelde U ?
5.30			
5.45			
6.00			
6.15			
6.30			
6.45			
7.00			
7.15			
7.30			
7.45			
8.00			
8.15			
8.30			
8.45			
9.00			
9.15			
9.30			
9.45			
10.00			
10.15			
10.30			
10.45			
11.00			
11.15			
11.30			
11.45			

Over naar vraag 10a op blz. 2

(Enq. Hier antwoorden op vragen 12b, d, e)

G	L	M	BS	K	GEB.		

Gehoord(omc.)	Door O.P. gekozen (X)	Wijze v.kiezen progr.bl/kr-1 progr.bekend-2 zo aangezet-3	FM / hulpz.(X)	Gehoord(omc.)	Door O.P. gekozen (X)	Wijze v.kiezen progr.bl/kr-1 progr.bekend-2 zo aangezet-3	FM/hulpz. (X)	Gehoord(omc.)	Door O.P. gekozen (X)	Wijze v.kiezen progrbl/kr-1 progr.bekend-2 zo aangezet-3	FM / hulpz.(X)	Gehoord(omc.)	Door O.P. gekozen (X)	Wijze v.kiezen progrbl/kr-1 progr.bekend-2 zo aangezet-3	FM / hulpz.(X)
1				21				41				61			
2				22				42				62			
3				23				43				63			
4				24				44				64			
5				25				45				65			
6				26				46				66			
7				27				47				67			
8				28				48				68			
9				29				49				69			
10				30				50				70			
11				31				51				71			
12				32				52				72			
13				33				53				73			
14				34				54				74			
15				35				55				75			
16				36				56				76			
17				37				57				77			
18				38				58				78			
19				39				59				79			
20				40				60				80			

ALLEEN VOOR BUITENLANDSE ZENDERS

Geluisterd van tot uur
en van tot uur
en van tot uur

F.M.

Over naar vraag 13 op blz. 2

BETREFT dag, 195.

(Enq. deze zijde alleen te gebruiken als aanvulling op ommezijde bij vraaggesprekken op Maandag).

Tijd	Wat deed U ?	Waar was U toen?	Wie deed met U mee of vergezelde U ?
Zondagochtend			
8.00			
8.15			
8.30			
8.45			
9.00			
9.15			
9.30			
9.45			
10.00			
10.15			
10.30			
10.45			
11.00			
11.15			
11.30			
11.45			
Zondag/Zaterdag middag			
12.00			
12.15			
12,30			
12.45			
1.00			
1.15			
1.30			
1.45			
2.00			
2.15			
2.30			
2.45			
3.00			
3.15			
3.30			
3.45			
4.00			
4.15			
4.30			
4.45			
5.00			
5.15			
5.30	(Enq. verder gaan bij vraag 9a aan achterzijde)		

BIJLAGE II. GEKOZEN INDELINGEN (6 personen)

	Aantal personen		
	Cross national sample	Overwicht	Totaal
ALGEMEEN TOTAAL	7 230	1 969 1) of 1 185 2)	
waarvan:			
1. PER LEEFTIJD			
12 - 14 jaar	513	516	1 029
15 - 17 jaar	442	534	976
18 - 23 jaar	773	468	1 241
24 - 28 jaar	816	451	1 267
29 - 39 jaar	1 626	-	1 626
40 - 59 jaar	2 161	-	2 161
60 jaar en ouder	899	-	899
2. PER LEVENSFASE			
Ongehuwd en gehuwd geweest, zonder kinderen			
Thuis in gezin, dagonderwijs			
enig kind 12 - 17 jaar	64	72	136
18 - 28 jaar	22	16	38
2 of meer kinderen 12 - 17 jaar	634	696	1 330
18 - 28 jaar	85	62	147
Thuis in gezin, met beroep			
enig kind 15 - 17 jaar	13	23	36
18 - 28 jaar	155	95	250
29 jaar of ouder	77	-	77
2 of meer kinderen 15 - 17 jaar	237	256	493
18 - 28 jaar	639	378	1 017
29 jaar of ouder	72	-	72
Zelfstandig wonend			
dagonderwijs 18 - 23 jaar	9	4	13
24 - 28 jaar	3	3	6
met beroep 18 - 23 jaar	24	11	35
24 - 28 jaar	29	19	48
29 jaar of ouder	334	-	334
Gehuwd, zonder kinderen			
< 29 jaar	181	105	286
29 - 39 jaar	162	-	162
40 jaar of ouder	784	-	784
Gehuwd en gehuwd geweest, met kind(eren)			
1 of 2 kinderen of andere inwonenden			
van 0 - 5 jaar	735	161	896
van 0 - 14 jaar	229	15	244
van 6 - 14 jaar	456	10	466
van 0 - 5 en 15 jaar of ouder	25	1	26
van 6 - 14 en 15 jaar of ouder	133	-	133
van 15 jaar of ouder			
zelf < 60 jaar	365	3	368
zelf 60 jaar of ouder	184	-	184

1) Alleen 12 - 28 jarigen.
2) Alleen landarbeiders, e.d., en leidinggevenden en welgestelden.

BIJLAGE II (vervolg)

	Aantal personen		
	Cross national sample	Overwicht	Totaal
2. PER LEVENSFASE (vervolg)			
Gehuwd en gehuwd geweest, met kind(eren)			
3 of meer kinderen of andere inwonenden			
van 0 - 5 jaar	120	11	131
van 0 - 14 jaar	507	10	517
van 6 - 14 jaar	118	-	118
van 0 - 5, 6 - 14, 15 jaar of ouder	240	7	247
van 6 - 14 en 15 jaar of ouder	316	1	317
van 15 jaar of ouder			
zelf < 60 jaar	110	-	110
zelf 60 jaar of ouder	40	-	40
Gehuwde vrouwen werkzaam in beroep	104	10	114
Overig	24	-	24
3. PER MILIEU (FIJNSTE INDELING)			
Landarbeiders	365	242	607
Grondwerkers, e.d.	135	69	204
Fabrieksarbeiders			
geschoold	347	-	347
geoefend	372	-	372
ongeschoold	85	-	85
Chauffeurs, e.d.	188	-	188
Beambten en andere geuniformeerden	195	-	195
Geschoolde ambachtslieden	544	-	544
Overige geschoolde arbeiders	117	-	117
Winkel-, magazijnbedienden	178	-	178
Venters, e.d.	48	-	48
Ongeschoolde ambachtslieden	252	-	252
Overige ongeschoolde arbeiders	490	-	490
Loontrekkende middenstand met een jaarinkomen van			
< ƒ 3 000,-	220	-	220
ƒ 3 000,- - < ƒ 6 000,-	1 042	-	1 042
ƒ 6 000,- - < ƒ 10 000,-	675	-	675
Risicodragende middenstand met een jaarinkomen van			
< ƒ 3 000,-	175	-	175
ƒ 3 000,- - < ƒ 6 000,-			
ambacht	169	-	169
winkel	195	-	195
overig	126	-	126
ƒ 6 000,- - < ƒ 10 000,-			
ambacht	78	-	78
winkel	125	-	125
overig	145	-	145
Boeren met een jaarinkomen van			
< ƒ 3 000,-	91	-	91
ƒ 3 000,- - < ƒ 6 000,-	125	-	125
ƒ 6 000,- en meer	108	-	108
Leidinggevenden en welgestelden:			
zelfstandig, met academische opleiding	132	295	427
" , zonder " "	154	280	434
in loondienst, met " "	86	114	200
" " ,zonder " "	106	161	267
Artistieke en semi-artistieke beroepen	50	24	74
Overig en onbekend	112	-	112

BIJLAGE II (slot)

	Aantal personen		
	Cross national sample	Overwicht	Totaal
4. PER MILIEU (GROFSTE INDELING)			
Landarbeiders, e.d.	500	311	811
Arbeiders	2 816	-	2 816
Loontrekkende middenstand	1 937	-	1 937
Risicodragende middenstand	1 013	-	1 013
Boeren	324	-	324
Leidinggevenden en welgestelden	528	874	1 402
Overig en onbekend	112	-	112
5. PER KERKELIJKE GEZINDTE 1)			
Rooms-katholiek a	2 251	-	2 251
" " b	234	-	234
Ned.-hervormd a	969	-	969
" " b	1 455	-	1 455
Gereformeerd a	541	-	541
" b	78	-	78
Ander kerkgenootschap a	175	-	175
" " b	167	-	167
Geen kerkgenootschap	1 360	-	1 360
6. PER WOONMILIEU			
Grote steden	1 581	-	1 581
Middelgrote gemeenten	1 474	-	1 474
Kleine steden	735	-	735
Forensengemeenten	282	-	282
Plattelandsstadjes	265	-	265
Plattelandsgemeenten, totaal	2 893	-	2 893
waarvan niet-agrarische bevolking	2 196	-	2 196
agrarische bevolking	697	-	697
7. PER SCHOOLSOORT OF ONDERWIJSNIVEAU			
Schoolgaanden			
bij lager onderwijs	192	-	192
" uitgebreid lager onderwijs	219	-	219
" lager nijverheidsonderwijs en land- of tuinbouwonderwijs	145	-	145
" voorbereidend hoger en midd.onderwijs	173	-	173
" middelbaar nijverheidsonderwijs	37	-	37
" kweekscholen of andere opl.voor akten	23	-	23
" hoger onderwijs	35	-	35
Niet schoolgaanden (geen dagonderwijs)			
Afkomstig van			
g.l.o.; u.l.o., lagere techn.school of huishoudschool, zonder diploma	3 437	-	3 437
u.l.o., lagere techn.school, huishoud-school, met diploma en v.h.m.o., zonder diploma	2 012	-	2 012
v.h.m.o., middelbare vakschool, kweek-school, met diploma	662	-	662
hoger onderwijs	111	-	111
onbekend	184	-	184

1) a = in de 3 aan de enquête voorafgaande weken 1 of meermalen naar de kerk geweest;
b = in de 3 aan de enquête voorafgaande weken niet naar de kerk geweest.

BIJLAGE III. DE CODERING DER TIJDSBUDGETGEGEVENS

T H U I S

Werk i.v.m. studie, beroep, huishouding:

Werk of overwerk
Bijverdienste
Studie, huiswerk
Maaltijden
Afwassen
Opruimen
Reparaties
Breien, haken, borduren
Naaien
Verstellen, wassen, strijken
Bereiden van maaltijden en dranken
Toiletmaken, scheren
Andere huishoudelijke bezigheden
Correspondentie

Zorg voor kinderen:

Bij huiswerk helpen
Kinderen verzorgen
Met kinderen spelen

Spel:

Kaarten
Andere spelen

Actieve bezigheden:

Hobbies
Musiceren
Vervaardigen, tekenen

Praten, bezoek ontvangen

Koffie-, theedrinken, uitrusten

Lezen:

Krant
Tijdschrift, weekblad
Boek

Luisteren, kijken (zonder nevenbezigheden)

Radio
Televisie
Grammofoon

Ontwikkeling:

Muziekstudie
Andere studie

Godsdienst:

Bidden en bijbellezen

Slapen:

Op zondagochtend
's-Avonds
Wegens ziekte

Overig en
Onbekend

BIJLAGE III (slot)

U I T

Werk i.v.m. beroep, huishouding:

Werk of overwerk
Bijverdienste
Studie, lessen
Hulpverlening bij anderen
Boodschappen doen
Winkelen
Maaltijden elders

Ontwikkeling:

Cursussen
Lezingen
Tentoonstellingen

Theatervoorstellingen en sportwedstrijden:

Bioscoop
Concert
Toneel
Sportwedstrijd

Sportbeoefening:

Lichaamssportbeoefening
Kaarten
Andere denksport

Café-, restaurantbezoek

Op bezoek zijn:

Feestjes, partijtjes, verjaardagen, e.d.
Op bezoek zijn, sociëteit, e.d.

Overige:

Wandelen, fietsen, autorijden
Buiten spelen
Tuinieren
Dansen, dansles
Andere ontspanning

Godsdienst:

Kerkbezoek
Catechisatie, bijbelles, godsdienstles

Verenigingsleven:

Sociaal of pedagogisch doel
Politiek doel, stands- of vakorganisatie
Cultureel doel, zang, muziek, toneel
Jeugdvereniging
Schoolclub
Andere vereniging

Onderweg zijn

Overig en
Onbekend

BIJLAGE IV. BETROUWBAARHEID DER UITKOMSTEN

De uitkomsten welke bij een steekproefonderzoek worden verkregen mag men niet zodanig interpreteren alsof zij in volledige exactheid ook voor het geheel waaruit de steekproef is getrokken, zouden gelden.

Er bestaat steeds een mogelijkheid dat de uitkomsten welke men zou hebben verkregen indien het gehele volk in het onderzoek ware betrokken, zouden afwijken van de uitkomsten van het steekproefonderzoek.

Op grond van de waarschijnlijkheidstheorie kunnen marges worden berekend waarbinnen de afwijkingen vrijwel zeker zullen vallen en welke gelden indien de steekproef volkomen willekeurig uit het gedefinieerde geheel wordt getrokken. Deze laatste voorwaarde is echter bij het onderhavige onderzoek niet vervuld aangezien, mede in verband met de voor het onderzoek verlangde overrepresentatie van bepaalde groepen, gebruik werd gemaakt van het quotasysteem. Hierbij wordt het aan de enquêteurs overgelaten binnen voorgeschreven criteria (w.o. geslacht, leeftijd, welstand, geografisch gebied) zelf de te ondervragen personen, zo veel mogelijk willekeurig verspreid, te kiezen. Daarnaast is een concentratie van de gesprekken doorgevoerd voor wat betreft de zeer kleine gemeenten, aangezien een volledig evenredige spreiding van de gesprekken over alle Nederlandse gemeenten om praktische redenen niet uitvoerbaar is.

Gezien de volkomen overeenstemming met het onderzoek Radio en vrije-tijdsbesteding 1953 1), moge voor bijzonderheden worden verwezen naar het desbetreffende rapport.

Bij de gevolgde methode zullen de betrouwbaarheidsmarges welke op grond van de waarschijnlijkheidsrekening kunnen worden berekend enerzijds een te gunstig, anderzijds een te ongunstig beeld van de bereikte nauwkeurigheid geven. Het is niet aan te geven welke invloed overheerst, doch het verdient aanbeveling met iets grotere marges rekening te houden dan zouden gelden voor een volkomen willekeurige steekproef.

---

1) Centraal Bureau voor de Statistiek. Utrecht, 1954.

De marges, welke voor een volkomen willekeurige steekproef gelden, kunnen voor een bepaald onderdeel op de volgende wijze berekend worden:

1. Ingeval bij een bepaalde bevolkingsgroep, waarvan n personen zijn geënquêteerd, gevonden is dat p % zich in een of ander opzicht onderscheidt, dan ligt het werkelijke percentage - behoudens een kans van 5 % - binnen een marge van

$$2\sqrt{\frac{p\,(100 - p)}{n - 1}}$$

ter weerszijden van p.

2. Ingeval bij twee bevolkingsgroepen, waarvan n_1 resp. n_2 personen zijn geënquêteerd, gevonden is dat p_1 % resp. p_2 % zich in bepaalde opzichten onderscheiden, dan is er eerst sprake van een werkelijk (zgn. significant) verschil, wanneer het in de steekproef gevonden verschil groter is dan

$$2\sqrt{\frac{p_1\,(100 - p_1)}{n_1 - 1} + \frac{p_2\,(100 - p_2)}{n_2 - 1}}\,.$$

Ook hier moet het voorbehoud worden gemaakt, dat er 5 % kans bestaat, dat een dergelijk verschil bij toeval in de steekproef komt. Deze voorschriften kunnen strikt genomen alleen worden toegepast wanneer de percentages betrekking hebben op personen. Zodra de percentages bijv. delen van de vrije tijd aanduiden wordt het bepalen van onzekerheidsmarges ingewikkelder. Het gaat er dan niet meer om of de geënquêteerde al of niet een bezigheid heeft verricht, maar bijv. hoeveel kwartieren hij daaraan heeft besteed. Er komt dus een element van meting in het spel. Dit brengt mede dat men bij bovenstaande voorschriften het voorbehoud wat sterker moet stellen. Men kan wel dezelfde marges aanhouden, maar moet rekening houden met een grotere kans (5 à 10 %) op zuiver toevallige overschrijding daarvan. Meer dan een vuistregel dient men hierin echter niet te zien. Volstaan moge worden met de opmerking, dat bij het schrijven van het commentaar rekening is gehouden met geval voor geval berekende marges.

BIJLAGE V. INTERPRETATIE VAN DE CIJFERS VAN HET TIJDSBUDGET

Een vaak gehoord verwijt aan het adres der statistische methode is, dat men soms om der wille der rekenkundige bewerkbaarheid een aantal kwalitatief zeer divergerende zaken onder één gemeenschappelijke noemer brengt. De rekenkundige bewerkingen stellen ons dan weliswaar in staat een aantal ingewikkelde zaken in overzichtelijke cijfermatige vorm weer te geven, maar deze cijfers zouden dan een bepaalde homogeniteit en dus onderlinge vergelijkbaarheid van het materiaal suggereren, die in feite niet altijd aanwezig is.

In het algemeen valt slechts te zeggen dat hierbij centraal moet staan de vraag of de verwaarlozing van een bepaalde heterogeniteit schadelijk is voor het speciale probleem, dat onder de loep wordt genomen.

Concreet is deze vraag voor dit onderzoek in eerste instantie van belang voor de interpretatie van het tijdsbudget.

Het natuurkundig tijdsbegrip waarin de duur van toestanden en processen wordt uitgedrukt bezit, evenals de verwante begrippen over gewicht en volume, etc. de niet genoeg te waarderen eigenschap, dat elke seconde of minuut, elk uur of etmaal, dezelfde waarde heeft. Hierdoor zijn allerlei verschillende tijdsduren exact te vergelijken en hun verschil nauwkeurig uitdrukbaar.

Het is zonder meer volkomen verantwoord dit zelfde meetinstrument bij sociaal onderzoek te bezigen, zoals hier bijv. in de tijdsbudgets is geschied. Men kan bijv. aangeven, dat een groep X aan een bezigheid A, n uur heeft besteed en aan een bezigheid B, 2n uur. De conclusie is dan volkomen gewettigd dat men in bezigheid B, 2 x zoveel tijd heeft geïnvesteerd als in bezigheid A. De moeilijkheid begint echter bij de interpretatie. Want terwijl in de natuurkundige hantering alle tijdseenheden volkomen gelijk zijn, is zij dit in het onderhavige geval niet meer, zodra men de verschillen wil interpreteren in enigerlei sociologisch verband.

Een eenvoudig voorbeeld moge dit duidelijk maken, wat betreft de diverse soorten uren.

Twee even grote groepen huisvaders X en Y besteden beiden n uur in de week aan hulp bij het huiswerk van de kinderen. De interpretatie zou nu kunnen luiden: voor beide groepen telt de week in totaal evenveel uren, beide groepen besteden daarvan n uur aan hulp bij huiswerk en dus tonen beiden in dit opzicht een gelijke bereidheid om hun tijd beschikbaar te stellen voor de intellectuele opvoeding hunner kinderen 1).

De hele vergelijking ontleent zijn zin aan de conclusie: "dus tonen ..... enz.". Is deze conclusie nu echter houdbaar? Bij nadere analyse blijkt nl. groep X van de totaal beschikbare 7 x 24 = m uur per week, slechts 1/20 m uren thuis door te brengen, tegen die van groep Y 1/5 m. Van de thuis doorgebrachte tijd heeft groep X dus relatief veel meer tijd besteed aan hulp bij huiswerk. Wil men hier dus eerlijk kunnen vergelijken, dan zou men voor een juiste interpretatie een begrip "thuis"uren dienen in te voeren.

Kan men nu zonder meer de huiswerkuren relateren op de thuisuren, teneinde tot een betere vergelijkbaarheid te komen? M.a.w. is de investeringsbereidheid van groep Y inderdaad 20/5 = 4 x zo klein als die van groep X? Of meer algemeen gesteld: als het begrip uren niet homogeen is, is het begrip thuisuren het dan wel? Nu blijkt bijv. dat de 1/20 m thuisuren van groep X voor 50 % is gevuld met vrij oppervlakkige ontspanningsbezigheden, de 1/5 m thuisuren van groep Y zijn voor 80 % gevuld met zelfstudie. Ook "thuisuren" blijkt dus, bij bepaalde interpretatiebehoeften geen homogene categorie.

Moet men nu een gedetailleerde soort thuisuren invoeren, bijv. ontspannings-thuisuren?

Maar indien nu de leden van groep X in zeer inspannende en zware beroepen werkzaam zijn, waarbij een grotere ontspanningsmarge noodzakelijk is? Op deze wijze kan men doorgaan.

De conclusie uit dit voorbeeld is duidelijk. Het tijdsbegrip omsluit hier niet geheel vergelijkbare eenheden. Verdergaande indeling in soorten uren zou in eerste instantie de vergelijkbaarheid ten goede komen.

Naarmate de soortenkeuze echter uitgebreider wordt, wordt de afgrenzing en afweging der soorten tegen elkaar steeds moeizamer en de vergelijkingswijze steeds ingewikkelder. Uiteindelijk vervalt men dan in zodanig subtiele kwalificaties, dat het vrijwel onmogelijk wordt daarop nog een onderlinge vergelijking in tijdseenheden te baseren.

Een geheel andere, ten minste zo belangrijke kwestie is dat belevingsintensiteit en tijdsduur zeer weinig met elkaar te maken hebben.

Een gesprek van één minuut kan een niet meer meetbare nawerking van uren hebben, een ander gesprek van een uur kan de minuut daarna vergeten zijn.

Zo kan één uur bioscoopbezoek als vorm van vrijetijdsbesteding veel vormender werken dan het beluisteren van één uur lichte muziek door de radio (en daarenboven het gemoed, onder allerlei andere activiteiten door, veel langer bezighouden!).

Het natuurkundige tijdsbegrip is hier als meetapparaat minder geschikt, daar hier niet de Newtoniaanse tijdsidee, maar veeleer het Bergsoniaanse tijdsbelevingsbegrip van belang is. Dit laatste onttrekt zich echter aan elke registratie in

---

1) Daarbij bovendien aannemende dat beide groepen in deze n uren een zelfde ijver, toewijding, enz. aan de dag leggen.

tijdseenheden!

Hoe voor de hand liggend deze uiteenzetting ook lijkt, toch is het opvallend hoe snel men bij het raadplegen en vergelijken der cijfers, geneigd is teveel waarde te hechten aan de interpretatie der gevonden fysische tijdseenheden, in de zin dat men een bezigheid, die door een bepaalde groep 2 x zo lang beoefend wordt als een andere, ook als voor die groep 2 x zo belangrijk gaat interpreteren.

De interpretatie der cijfers vereist dan ook wel enige omzichtigheid. Men dient de percenteringen zo goed mogelijk te zien in samenhang met het totaalbeeld en zo mogelijk met gegevens uit andere bron. De mogelijke mate van exacte interpretatie zal vermoedelijk eerst na langduriger ervaring met deze methode kunnen worden vastgesteld.

R.213-7-57

THE NETHERLANDS
CENTRAL BUREAU OF STATISTICS

Leisure in the Netherlands

Winter 1955/'56

Part 1

Methodological introduction

UITGEVERSMAATSCHAPPIJ W. DE HAAN N. V.
ZEIST, 1957